SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU

KNJIŽEVNE NOVINE

ORGAN SAVEZA KNJIŽEVNIKA JUGOSLAVIJE

GODINA III
BROJ 40

Uredništvo: Francuska 7, tel. 28-098
Administracija: Francuska 5, tel. 28 490

BEOGRAD, UTORAK, 3 OKTOBAR 1950

LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO

PRIMERAK
4 DINARA

Izdavačka preduzeća i pisci

Velibor Gligorić

Bibliografski podaci bi nesumnjivo pokazali da je od oslobođenja do danas izdat impozantan broj knjiga i da među njima zauzimaju ugledno mesto i izdanja naše savremene literature. No ipak, i pored ovakvih rezultata izdavačke aktivnosti kod nas, nameće se potreba da se kritički osmotri jedan krupan problem izdavačkog rada, a to je problem odnosa između izdavačkih preduzeća i pisaca, njihove međusobne stvaralačke saradnje.

Analiza ovog odnosa stavila bi na diskusiju i životvornost postojećih organizacionih oblika i metoda rada izdavačkih preduzeća sa savremenim piscima, i stavila bi pitanja da li i ukoliko ovakvi oblici i metode kakvi su danas u izdavačkim preduzećima omogućuju puno i intenzivno razvijanje stvaralaštva naše savremene književnosti. Ove organizacione forme su različite u našim izdavačkim preduzećima. U većem broju izdavačkih preduzeća kao pomoć (stručna i literarna) rukovodstvu nalaze se urednici i referenti iz redova pisaca, a u retkom slučaju nalazi se pri izdavačkom preduzeću i književni savet. Rukovodstva izdavačkih preduzeća se poglavito oslanjaju na mišljenja ovih urednika, referenata i saveta u planiranju izdavačke delatnosti, u konkretnom sprovođenju izdavačke aktivnosti (u izdanjima dela naše savremene literature pogotovu), tako da je rukovođenje literarnih edicija stvarno u rukama tih referenata urednika i saveta.

Iako su pisci u književnom savetu, iako su pisci urednici biblioteka i referenti u izdavačkim preduzećima, ipak se pokazuje u praksi, na terenu izdavačke delatnosti savremene literature, da stvaralačka veza između izdavačkih preduzeća i savremene književne produkcije nije živa, nije široko i prostrano aktivna, da izdavačka preduzeća nisu u središtu stvaralačkog procesa pisaca, da se izdavačka aktivnost (uzimanje u obzir dela pisaca za štampu, klasifikacija kvaliteta njihovih dela) nekako odvija »iza zatvorenih vrata« u uskom krugu književnog saveta i konzilijuma sa referentima. Na ta vrata ne udaraju ni diskusije po udruženjima pisaca na njihovim skupštinama i kongresima, ni kritika u štampi i u časopisima, niti se iz izdavačkog preduzeća neko pojavljuje u javnosti da obrazloži izdavački rad i izdavačke planove.

Izdavačka preduzeća dobila su u praksi vid teške pristupačnosti i spore pokretljivosti kada je reč o živoj vezi sa stvaralaštvom pisaca. Ona se u izdavačkom poslu naše savremene literature ograničavaju više manje na ponuđene rukopise i na predloge i sugestije književnog saveta ili urednika ili referenata koji svaki za se unosi u izdavački posao svoju sferu literarnog interesa, svaki za se i na izdavačkoj delatnosti ogleda svoje ideološke i estetske stavove, često podvrgavajući pa i potčinjavajući izdavačku aktivnost svojim literarnim ocenama i svom literarnom kriterijumu. Izdavačka preduzeća u ovakvim formama rada stiču izvesna ograničenja koja se prenose na samo stvaralaštvo pisca, na njegov obim i njegovu plodnost, gube od stvaralačke inicijative, od životnog interesa za stvaralački proces literature, bojažljivo i pipavo zatvaraju krug saradnje, ne prostiru se na terenu izdavačke delatnosti izvan granica na koje su im stavili sudiske odbranbene stubove književni savet, referenti ili urednici.

Pri kritičkoj analizi poslovanja izdavačkih preduzeća u odnosu na savremenu književnu tradiciju i planiranja tog poslovanja, videlo bi se da ona zapadaju u situaciju da se ophode prema zadacima razvijanja književnih produktivnosti u velikom delu kao da nemaju pred sobom živ stvaralački proces rašćenja i bujanja književnosti, već kao da imaju poziv da vrše odbirna pročišćavanja savremenog književnog stvaralaštva za istoriju književnosti. Otvara se mogućnost da u živi stvaralački proces književnosti uticajniji pojedinci unesu okvir svoga literarnog ukusa, svoga kriterijuma, pa i svoje literarne politike. Postavivši se na poziciju neke više literarne arbitraže, pojedini savetodavni organi pri izdavačkim preduzećima osećaju se pozvani da vrše i kategorizacije kvaliteta pojedinih pisaca, da jednima daju prednost prema drugima, da njihova dela raspoređuju u izdavačkim planovima prema tim svojim klasifikacijama, bez obzira na produktivnost, pa i bez obzira na realno stanje stvaralaštva tih pisaca. Otvara se mogućnost dakle, još i tome da se stvaralačka aktivnost pojedinih pisaca planira apstraktno, prema onome što izvesna izdavačka preduzeća od njih očekuju na osnovu kriterijuma svojih savetodavaca i njihovog stava prema takvim piscima. Na taj način se stvara i jedna vrsta neodgovorne kritike koja se razvija »iza zatvorenih vrata«, sa krupnim posledicama koje se mogu osetiti i na produkciji pisaca.

Izdavački planovi spremaju se u velikome delu bez dublje konsultacije sa piscima. Izdavačka preduzeća po pravilu ne vrše ankete o stvaralačkom radu pisaca, nemaju tešnjeg, zainteresovanog kontakta sa piscima, ne podržavaju i ne potiču pisce u njihovom stvaralačkom radu. Ako to vrše, to je velikim delom prema jednom ograničenom broju pisaca, i to poglavito prema piscima koji su ili u bliskom dodiru sa članovima književnog saveta, odlučujućim referentima ili urednicima, ili su tako afirmirani da ih presija njihove popularnosti pokreće da se življe zainteresuju za njihovo stvaranje. Ovakav stav prema stvaralaštvu pisaca uslovljava da se jedan njihov broj ne upušta u veće stvaralačke poduhvate, da njihovo stvaralaštvo dobija vid fragmentarnosti i da oni počinju da gledaju u izdavačkim preduzećima neku vrstu akademija koje su rezervisane samo za izabrane i probrane, »registrovane« talente. Ovo uslovljava i to da pojedina izdavačka preduzeća pokažu široku predusretljivost prema stvaralačkom radu pojedinaca, dok prema nekom drugom istog ili sličnog talenta mogu biti neobjašnjivo škrto rezervisana.

Ovakav stav na terenu izdavačke aktivnosti dovodi do tendencija koje se javljaju u izdavačkim preduzećima da obezbeđuju svoje izdavačke akcije reputacijama pisaca. Vrlo je redak slučaj da se koje izdavačko preduzeće usudi na kakav smeliji potez, da izda kakvo delo pisca koji nije proveo izvestan staž u literaturi, sarađujući u književnim časopisima i zaslužujući bar legitimaciju kandidata u udruženju pisaca.

Specijalnu poziciju u izdavačkoj aktivnosti ima »Nopok«, izdavačko preduzeće za knjige namenjene omladini. »Nopok« pokazuje aktivnost u izdavanju dela mladih pisaca. Ukoliko u tom radu »Nopok« ima dogmatiziranja kriterijuma, favoriziranja ili zapostavljanja pojedinaca, ako uopšte toga ima, neka progovore i prodiskutuju o tom mladi pisci. No čini mi se da »Nopok« u izvesnoj meri zanemaruje jednu dužnost koju bi morao svestrano obavljati s obzirom na poziciju koju zauzima u našem kulturnom životu. »Nopok« je u neposrednom kontaktu sa mladim čitaocem. On ga literarno vaspitava, literarno uzdiže. »Nopok« ne pokazuje, po mom mišljenju, dovoljno svestranu aktivnost u pogledu približavanja pisaca mladoj čitalačkoj publici, u pogledu popularizacije njihove stvaralačke produkcije, njihovih dela. Ne upoznaje dovoljno mladu čitalačku publiku sa savremenim piscem, vrlo malo sa njegovim životopisom, njegovim stvaralačkim putem u životu, njegovom celokupnom literarnom aktivnošću i razvitkom. I suviše se »Nopok«, po mome mišljenju, povukao u formulu »za mlade pisce«, i suviše su otsečno razdeljene uloge između njega i onih izdavačkih preduzeća koja nisu prvenstveno i poglavito upućena na mladog čitaoca. Važna je i značajna njegova uloga da putem izdavačke delatnosti uzdiže i razvija mladog pisca, ali po mome mišljenju ne bi trebalo njoj sasvim podrediti ulogu upoznavanja mladog čitaoca sa stvaralačkom aktivnošću savremenog pisca uopšte. To se može činiti i u inicijativnom kontaktu, sporazumevanju sa piscima odnosno objave njihovih već štampanih dela, ili još neobjavljenih, ili priređivanjem zbornika koji bi bili ogledalo opšteg stvaralačkog procesa savremene književnosti.

Rad izdavačkih preduzeća morao bi doći na širu diskusiju u smeru njegovog unapređivanja, oslobađanja od izvesne uskogrudosti od svega onoga što bi moglo biti kočnica širokom stvaralaštvu, plodnoj književnoj produktivnosti. Verovatno bi se došlo i do izvesnih konkretizovanih predloga šta učiniti da književni savet, urednici i referenti kod izdavačkih preduzeća ne budu u ulozi »sivih eminencija«, da njihov rad u izdavačkim preduzećima bude podvrgnut javnom kritičkom pretresu, da razjasne pred javnošću kako svoje principijelne poglede na kvalitetni odbir u izdavačkoj delatnosti, tako i svoje postupke u izvesnim slučajevima koji su literarno sporni. A najpre, mislim da je nužno, otvoriti »zatvorena vrata« izdavačkih preduzeća obaveštenjima o njihovom unutrašnjem radu u odnosu na stvaralaštvo savremene književnosti i javnim obrazloženjem njihovih perspektivnih planova.

Povodom stogodišnjice prve slovenačke pozorišne pretstave u Trstu

BORBA SLOVENAČKOG NARODNOG POZORIŠTA U TRSTU

Bratko Kreft

Tradicija slovenačkog življa u Trstu duboko je ukorenjena i na pozorišnom polju ovoga grada. Prve pozorišne pretstave na slovenačkom jeziku organizovalo je Slavjansko društvo, osnovano revolucionarne 1848 godine. U početku mu je pretsedavao pesnik građanskog rodoljublja Jovan Vesel - Koseski (1798—1884), Prešernov savremenik i literarni takmac, koga je ono doba čak više cenilo nego Prešerna.

Kad su 2 juna 1850 u Trstu prikazali dramu češkog dramatičara Stepaneka u slovenačkom prevodu, pod naslovom: »Lopov u mlinu ili Slovenac i Nemac«, nacionalni i kulturni efekat je, sudeći prema izveštaju, morao biti sličan, a možda čak i jači, onome koji je izazvala pretstava Linhartove komedije »Županova Micka« u Ljubljanskom pozorištu 28 decembra 1789 godine. Tadašnji pretsednik »Slavjanskog društva« konstatovao je »da je naš oder, naše gledalište pred nami« i da »slavenski jezik počinje javno značenje dobivati« (navedeno prema raspravi Janka Travena »Slovensko gledališče v Trstu, Gledališki list 1949—50, br. 10, Ljubljana).

Prema tome ove se godine napunilo ravno stotinu godina od prve, dosad sigurno utvrđene, slovenačke pozorišne pretstave u Trstu. Borba za prava slovenačkog pozorišta u Trstu još i danas traje, ma da pozorište kao ustanova već postoji.

Posle 1850 godine, kad je u Austriji zavladao Bahov apsolutizam, uprkos svih napora rodoljuba, nije pošlo za rukom da se osnuje stalno pozorište ni u Ljubljani ni u Trstu. U Trstu su privremeno ugušili čak i ona nastojanja koja su 1850 godine mnogo obećavala; sledeća pozorišna pretstava u Trstu održana je tek 1868 godine. U čitaonici u Rojanu (koji je vezan za Trst te ga možemo smatrati njegovim predgrađem), prikazali su oktobra 1878 godine Linhartovu »Županovu Micku«. U pozorištu Feniče, koje postoji još i danas i koje uprava STT, uprkos mnogobrojnih molbi i intervencija, neće ni s vremena na vreme da ustupi za pretstave Slovenskog narodnog gledališča u Trstu, Slovenci su prvi put nastupili još 1880 godine. Novi pozorišni centar je ostvaren u tršćanskom predgrađu Sv. Ivana 1882 godine. Sledila su osnivanja pozorišnih društava u Skednju i Barkovljama. Na taj način već u prošlom stoleću izvođene su slovenačke pozorišne pretstave u tri predgrađa grada Trsta.

U istoriji stogodišnjih nastojanja slovenačkog pozorišta u Trstu, nov i značajan događaj pretstavlja gostovanje Ljubljanskog pozorišta u centru Trsta, u pozorištu Feniče, 9 februara 1889.

Ovo gostovanje ne samo da je nacionalno i umetnički produbilo slovenački Trst, već je umetnički potstaklo i tamošnje amatere koji su posle nekoliko godina nastupili u pozorištu »Politeama Roseti«. Da bi se ova nastojanja usredsredila i produbila, osnovali su tršćanski Slovenci 1902 g. »Dramatično društvo« koje pretstavlja početak stalnog pozorišta u Trstu. Ovo društvo je davalo pretstave na okolnim pozornicama, a savremena na vremenu uspelo bi da dobije pristup i u pozorišta Feniče i Goldoni. Potrebe vremena i borba za nezavisnost stvorili su »Narodni dom« koji je bio podignut 1904 g. prilozima slovenačkog naroda. Tako je Slovenačko pozorište konačno dobilo svoju dvoranu. Iz amaterskog pozorišta razvijalo se u profesionalno koje se poslednjih godina svoga opstanka uspešno takmičilo sa ljubljanskim pozorištem. U sezoni 1910/11 repertoar se proširio čak na operetu i operu. Izveli su opere: »Nikola Šubić Zrinjski«, »Kseniju«, »Madam Beterflaj« i »Prodanu nevestu«. Danas je potrebno sve to navesti, jer je takvim razvojem Trst postao drugi slovenački pozorišni centar sa stalnim ansamblom i to u gradu gde nikad nije bilo stalnog italijanskog pozorišta. Ta činjenica ne samo da potvrđuje nacionalnu svest slovenačkog stanovništva u Trstu, već i njegovu kulturnu i umetničku stvaralačku snagu.

Pre nastupa fašističkog terora, slovenačko pozorište u Trstu dostiglo je svoj umetnički i nacionalno-kulturni vrhunac u sezoni 1918/19, kad je pod vođstvom današnjeg reditelja i prvaka Ljubljanske drame, Milana Skrbinšeka, prikazalo čitav ciklus Cankarevih drama, što je dosad jedinstven primer u jugoslovenskoj pozorišnoj istoriji uopšte. Te sezone doživela je svoju prvu pretstavu Cankareva klasična drama »Hlapci«, koja je u Austriji bila zabranjena. Skrbinšekovom zaslugom, izmenjen je i izgovor pozorišnog jezika u smislu reforme Otona Župančiča mnogo pre u Trstu nego u Ljubljani, njegovom zaslugom i harmonična igra ansambla. U oba ova primera Trst je tada prednjačio ispred Ljubljane.

Zanimljivija je činjenica da su organizatori slovenačkog tršćanskog pozorišta već sredinom 1918 g. bili svesni jugoslovenskog značaja Trsta koji još i danas nije samo slovenačko već opštejugoslovensko pitanje. Oni su pisali: »Kao što će Ljubljansko pozorište biti veza i centar svih ostalih slovenačkih pozorišta, **tako i Tršćansko pozorište ima svoju sasvim naročitu važnost ne samo za slovenački, nego za sav jugoslovenski narod**... da bi hram naše Talije sa svojim sedištem u najvećoj slovenačkoj varoši, koja leži na najugroženijoj tački Jugoslavije, bio snažan uzvik svima onima koji nas Jugoslovene ovde na Adriji ni danas neće da vide«...

Kakav je danas položaj slovenačkog narodnog pozorišta u Trstu koji je od fašizma i nacizma oslobodila revolucionarna vojska jugoslovenskih naroda i koja se po njegovom oslobođenju povukla iz Trsta zbog gospodstva velesila i među njima podeljenih interesnih sfera, i zato da bi se očuvao mir? Tršćansko pozorište je krajem jula zaključilo svoju petu sezonu, a još uvek je bez svoje zgrade, koju ne može ni u najam da dobije, ma da u Trstu ima više pozorišnih zgrada u kojima samo s vremena na vreme gostuje kakvo strano društvo. Ko ima priliku da se na svoje oči uveri pod kakvim okolnostima moraju raditi tršćanski reditelj i glumac, a isto tako i scenograf, taj se mora čuditi umetničkom nivou toga pozorišta koji je pokazalo gostovanjem u Ljubljani i Mariboru u komediji Ostrovskog: »Unosno mesto«. Umetnički nivo mogao bi biti veći kad bi slovenačko pozorišno društvo imalo svoju stalnu i moderno uređenu pozorišnu zgradu u Trstu. Takav je dom postojao do 13 jula 1920 g. kad je fašistička rulja zapalila Narodni dom koji je bio podignut sredstvima našeg malog čoveka. Ni za to tršćanski Slovenci još nisu dobili nikakve moralne ni materijalne satisfakcije.

Prema pitanju slovenačkog pozorišta u Trstu ne može biti ravnodušan nijedan Slovenac ni Jugosloven koji je svestan značaja pozorišne umetnosti, kako u društvenom tako i u nacionalnom pogledu. Taj značaj je na tršćanskoj teritoriji, trenutno možda još važniji zbog prilika u kojima živi naš narod, jer se tamo stalno i podmuklo ograničavaju prava slovenačkog jezika. Ova prava morala su biti priznata slovenačkom narodu po oslobođenju Trsta od fašizma i nacizma, koji uprkos toga još nije slobodan ni za našeg čoveka ni za radni narod italijanske narodnosti. Pri tome najbedniju ulogu igraju tršćanski informbiroovci koji se svakom prilikom nalaze na istoj liniji sa novim fašističkim i šovinističkim snagama.

Tršćansko pozorište već punih pet godina bori se protiv raznih faktora, koji često puta sasvim samovoljno odlučuju o sudbini našega življa, da bi mu dodelili, ili bar pozajmili, kakvu pozorišnu dvoranu u centru Trsta. Pozorišnih zgrada u Trstu ima više (Feniče, Verdi, Roseti), a stalna pozorišna ustanova samo jedna: Slovensko narodno gledalište za Slobodnu Teritoriju Trsta, koje opet nema svoje pozorišne zgrade. Ta protivurečnost je upravo groteskna. To je nedavno primetio i poznati italijanski pozorišni istoričar i rektor Pozorišne Akademije u Rimu, Silvio D'Amico (Damiko), kad je u jednom članku upozoravao Italijane na tu sramotu da nemaju nijednog stalnog pozorišta u Trstu. Jedina stalna pozorišna družina je neitalijanska i »igra na nekom nepoznatom jeziku«. Pri tome je mislio na Slovensko narodno gledalište. Doista bi bila sramota kad gospodin Silvio Damiko ne bi znao da to jedino stalno pozorište u Trstu igra na slovenačkom jeziku, jeziku Prešerna, Cankara i Župančiča, koje italijanska kulturna javnost dobro poznaje po raznim prevodima i studijama Salvinija, Urbanija, Kalvija, Kronije i drugih, a još je gore za njega što hoće da ga zataji i vreda, ma da dobro zna za njega. Jedan drugi pisac koji se takođe očešao o Slovensko narodno gledalište u Trstu pomogao se na genijalan način. Da ne bi morao napisati da naši glumci igraju na slovenačkom jeziku, napisao je da igraju na »Titovom jeziku«. Ne znam da li je bio kominformist ili reakcionar, ali je jedno sasvim jasno da su se i on i »demohrišćanski« usmereni Damiko u ovom slučaju razgolitili kao šovinisti. Slovenački pozorišni kolektiv iz Trsta pisao je Silviju Damiku pismo u kome ga je upozorio da jedino stalno pozorište u Trstu igra na slovenačkom jeziku i da je ta jedina stalna pozorišna ustanova Trsta bez stalne pozorišne zgrade. Razume se da gospodin Silvio Damiko nije odgovorio, ali se možda ipak malo zamislio, ukoliko šovinizam nije ubio u njemu naučnika. To će se videti u budućem pregledu svetskog pozorišta, koji, kako izgleda, pripremaju u Rimu.

Meseca juna u Trstu je gostovalo poznato englesko pozorište Old Vic čiji je član nekada bio čuveni reditelj i glumac Olivije koji je kod nas poznat po filmu »Hamlet«. U pozorištu Verdi dva puta su igrali Šekspirovu komediju »Kako vam drago«. Pretstava je bila izvrsna. Uprava i kolektiv Slovenskog narodnog gledališča u Trstu poslali su im istovremeno pismo, upozoravajući ih istovremeno da oni kao stranci smeju igrati u centru Trsta u prostranom pozorišnom hramu, dok naši kao domaćini ne smeju. Pre engleskog pozorišta, za koje je zbilja šteta što ga nismo videli i kod nas, u Trstu je gostovala i bečka operета. Gostovanje nije uspelo zbog prosečnosti, zbog slabe opreme, a možda i zbog programa. »Grofica Marica«. »Zemlja smeška« i »Vesela udovica« ne privlače više ni tršćansku publiku. Ali sve to nije važno za nas. Jedino je zanimljiva činjenica da je prosečna nemačka operета kod gradske uprave našla milosti i dobila pozorište po želji, dok domaće SNG već pet godina vodi borbu za to pravo, ali svuda nailazi na zatvorena vrata.

Tradicija slovenačkog pozorišta u Trstu dopire daleko nazad u prošlo stoleće. Naš poslednji »Gledališni list« je, uz raspravu Janka Travena: »Slovenačko pozorište u Trstu«, objavio snimak zanimljivog pozorišnog letka koji je otkrio i za istoriju sačuvao Traven. Taj letak dokazuje dve gore pomenute, važne istoriske činjenice: da je ljubljansko dramsko osoblje davalo u Trstu, u pozorištu Feniče, dramu »Revček Andrejček« i da je u glavnoj ulozi nastupio prvak slovenačkih glumaca, Borštnik. To je bilo 9 februara 1889 g., dakle pre 61 godinu! Pozorište Feniče postoji i danas, i u njemu niko ne igra stalno, sem što poneko tokom godine gostuje par večeri, i uprkos tome naši ga glumci ne mogu dobiti, ma da su Slovenci još 1880 g. smeli igrati u njemu. Kako se to slaže sa demokratskim načelima i kulturom? Pod maćehinskom habzburskom Austrijom mogli smo igrati u pozorištu Feniče, a danas nam to ne dozvoljavaju novopečeni demokrati STT. Slovensko narodno gledalište za ovih pet godina u Trstu, igralo je Šekspira, Molijera, Goldonija, Helmanovu, Cankara, Nušića i druge. Da li su ta imena suviše malo reprezentativna, ili su možda i Šekspir, Molijer i Goldoni za šoviniste, reakcionare i kominformiste »titoisti«? »Nešto je trulo u državi tršćanskoj!« uzviknuo bi Hamlet kad bi sve to danas video.

Na Rijeci već nekoliko godina igra italijansko Narodno pozorište zajedno sa hrvatskim. Prošle sezone su reditelj Ramous i glumac Dela Noče dobili republičke nagrade. Takva je prava nacionalno-kulturna politika. Te činjenice svedoče ne samo o našoj demokratičnosti na tome području, već i o našoj internacionalnosti. Uspehe italijanskog pozorišta na Rijeci, koje uživa državnu podporu kao i ostala naša pozorišta, zabeležile su nedavno i dve italijanske pozorišne revije. U »Il Drama« od 1 juna 1950, između ostalog, piše o tome engleska novinarka Viola Elis, a isti fakat pominje i časopis »Sipario« u junskom broju. Oba ova časopisa imaju veliki ugled u Italiji. Bilo bi pravo da se oni faktori, koji neće da dozvole SNG u Trstu da bar s vremena na vreme nastupi u jednom od malo ili skoro nimalo iskorišćenih tršćanskih hramova Talije, malo zamisle o našoj dosledno demokratskoj pozorišnoj politici koju su svojim beleškama potvrdile obe ugledne italijanske revije? U jednoj od njih s vremena na vreme sarađuje i Silvio Damiko koji je zaboravio na jednu važnu pozorišnu kulturnu i političku, činjenicu: da nedaleko od Trsta, na Rijeci, postoji stalno italijansko pozorište, koje između osta-

(Nastavak na četvrtoj strani)

Zavičaj

Zavičaj moj je tamo gdje ćuk u samoći
žalosnih ada davne igre budi,
gdje rani cvijet na grani zanoći
a zorom padne od nenadne studi.

Gdje Drina teče ispod strmih strana
ko vrijeme što je zametalo nade,
gdje su svježi svuda ožiljci od rana
i svako dijete šta je krv gdje znade.

Tamo gdje žive s mrakom pet vjekova
tragovi tuđih kopita u polju
tugom topola i pustih žalova
i gdje su preci ginuli na kolju.

Zavičaj moj je tamo gdje jecanja
razbude san mi mjesto poljubaca
kad uđe vrela krv prvih talaca
u naše snove i naša igranja.

Još čujem kako mlazom škropi travu...:
Da l će i gr'jesi da uminu s bolom
što su nam juče za ćesarsku slavu
očevi naši ginuli Tirolom?

I što nam ništa nisu bolje dali
od onog što je znala njina stopa.
Al vidim mlada ruka, gdje su pali,
temelje čvrste novom vijeku kopa.

Zdravo zavičaju! Ti sad srca čista
zavoje skidaš sa vojničkih rana.
Novo vrijeme tobom život lista
ko vjetar mlade pupoljke sa grana.

Osjećam, dragi, rude jutra nova
i s tugom grkom u crnome garu
izgara zloba svih prošlih vjekova
kad si se klanjo begu i ćesaru.

A Drina šumi, pl uska prve skele
— stoljetnih patnji oplođeno sjeme,
gdje mlade čete, što su zoru srele,
nose u srcu snova teško breme.

Radost me nosi kao list na vjetru
dok berem cvjeće smijeha s plahih lica
i mašem rukom ranom geometru
što sanja ceste bespuće litica.

Mašem mu rukom.. O radosti smjela
i ti ćeš trasom, vedra, poći s njime
kroz bučnu vrevu ispod prašnih skela
gdje moj zavičaj život otpočinje!...

Risto TOŠOVIĆ

NOVE INSPIRACIJE ALBANSKIH KNJIŽEVNIKA

Hasan Kaleši

Radio Tirana objavio je 12 jula ove godine saopštenje Udruženja književnika Albanije o isključenju iz članstva Sejfula Malešove (Sejfulla Maleshova), Skendera Luarasija (Skender Luarasi), Mitruša Kutelija (Mitrush Kuteli) i Andona Frašerija (Andon Frasheri). Ova vest sama po sebi nameće dva pitanja. Prvo, kako se moglo desiti da bude isključen Sejfula Malešova za koga je posleratna albanska kritika rekla da je »otvorio etapu nove književnosti u Albaniji«, »da mu treba podići pijedestal«, da »njegova slika treba da se nalazi pored slike najvećeg albanskog pesnika Naima Frašerija« (Naim Frasheri), a u predgovoru njegovih pesama stoji da je Midjeni (Migjeni)* prema Sejfula Malešovi kao bleda svetlost sveće prema bleštavoj svetlosti električne lampe«. Drugo pitanje, zašto je Sejfula Maleshova isključen tek jula 1950 g. a ne ranije, kad se o njemu, kao o »opasnom oportunisti«, »slugi buržoazije«, »kapitulantskom slugi pred imperijalizmom i zapadnom kulturom« (navodi su iz lista »Zeri i popullit«), kao o čoveku koji je od samoga početka radio na miniranju Udruženja književnika, znalo još 1946 g. kad se na drugoj konferenciji Udruženja tražila revizija liste članova.

Naime, 25 novembra 1945 g. prvi put u istoriji albanske književnosti, osnovano je Udruženje književnika Albanije. Tada je krmilo albanskog kulturnog života i književnosti držao u svojim rukama Sejfula Malešova, u to vreme ministar prosvete Albanije. On je držao književna predavanja, donosio odluke o književnim problemima, govorio »o ulozi kulture u današnjoj Albaniji«, o larpurlartizmu, o književnosti po narudžbi, o idejnosti u književnosti itd. I naravno, on je bio izabran za pretsednika Udruženja književnika. Na njegovu inicijativu, a uz aminovanje Centralnog komiteta KP Albanije, stvoren je 1945 g. »jedinstveni kulturni front« na taj način što se dala mogućnost i najkompromitovanijim književnicima da sarađuju u organu Udruženja »Bota e re«, a kasnije »Literatyra jone«, i da budu članovi Udruženja. Tako su se pojavila skoro sva imena onih književnika koji su za celo vreme okupacije sarađivali po raznim fašističkim ili balističkim listovima i časopisima, izdavali svoja dela za vreme okupacije i direktno ili indirektno bili nosioci balističko-iredentističke ideologije.

Tako su se mogle sresti pesme Nedžata Hakiu (Nexhat Hakiu), autora šovinističke poeme »7 april«, izdate krajem 1943 g. iz koje su jedan priv balisti uzeli za svoju lozinku. Mitruš Kuteli, pisac iredentističke poeme »Kosovo« i okoreli neprijatelj narodnooslobodilačkog pokreta, dobio je važnu ulogu u Udruženju književnika Albanije. Njemu je poverena redakcija dela Fan Nolija, a Radio Tirana mu je širom otvorio vrata da drži književna predavanja. U Udruženje književnika primljen je Ali Aslani (Ali Asllani), načelnik ministarstva prosvete sve do 1944 g. Kad se tome doda da su u Udruženje bili primljeni i imali na raspoloženju otvorene stranice časopisa »Bota e re« i »Literatyra jone« — Vinčenc Prenduši (Vincenc Prendushi), Selahudin Toto (Selahudin Toto), Andrea Zega (Andrea Xega), ljudi sumnjive prošlosti i još sumnjivijih shvatanja, onda će se doći do zaključka da je nedostajao Jakov Milaj sa svojim delom »Albanska rasa« i Hamit Kokolari sa delom »Kosovo — kolevka albanstva« da bi kolekcija pisaca-ideologa šovinizma i iredentizma bila kompletna. Pored toga, neki su se nalazili u redakciji organa Udruženja, kao Nedžat Hakiu, Mitruš Kuteli, Andrea Zega i Selakudin Toto.

Pod takvim okolnostima, onaj deo albanskih književnika koji je bio napredan imao je pred sobom vrlo težak zadatak i veliki broj raznovrsnih problema. Trebalo je dati dela koja će odraziti albansku stvarnost, napore i postignuća albanskih trudbenika koji su ulagali velike napore u izgradnji zemlje, trebalo je raskrinkati balističku i klerikalnu ideologiju koja je još uvek bila jaka. Zatim, trebalo je književnim oblikovanjem i izrazom prikazati karakter i veličinu narodnooslobodilačke borbe albanskog naroda, žrtve koje je dao za svoju slobodu. Pred albanskim književnicima, a posebno pred albanskom kritikom koja je bila u začetku, postavljalo se pitanje marksističkog osvetljavanja kulturnog i književnog nasleđa. To se pitanje nametalo tim pre što je predratna albanska kritika prema jednima bila dobra majka a prema drugima bezdušna maćeha. Tako je predratna kritika bacila u zasenak velikog pesnika i patriotu, začetnika albanskog realizma Čajupija a nerado je spominjala Miloša Nikolu-Miđenija, jednog od retkih albanskih književnika između dva rata koji je imao smelosti da se dotakne gorućih socijalnih problema Zoguove Albanije. S druge strane, uzdizan je Fan Noli-prevodilac, na štetu Fan Nolija originalnog stvaraoca, jer je Noli u svakom svom delu žigosao samovlašće kralja Zogua.

Ali umesto toga, neki kompetentniji albanski književnici potpali su pod štetni uticaj nekih sovjetskih teoretskih postavki i počeli su slepo da primenjuju sovjetske šablone u odnosu na kulturu i književnu baštinu. Tako, kao što se u SSSR želi prikazati da je Puškin bio propovednik baš onih ideja koje sprovodi CK SKP(b), tako da su i albanski književnici nastojali da osvetle Naima Frašerija kao da se on celog života borio i propovedao baš ono što se danas stvara u Albaniji, prelazeći ćutke preko njegovih slabih strana, idealizma, misticizma, panteizma, didaktičnosti, čime je isprepletena Naimova poezija. S druge strane, pojavile su se tendencije da se jednim potezom odbaci književno delo Đerđa Fište (Gjergj Fishta) i Faika Konice (Faik Konica) kao »nasleđe feudalnoburžoaske klase«, a da niko nije ni pokušao da napiše o njima ni najmanju studiju i da iznese njihove slabe strane. Ali baš je ovo pitanje bilo povod da izbije na površinu razdor koji je postojao u Udruženju književnika Albanije. Dimiter Šuterići (Dhimiter Shuteriqi) u svom osvrtu na albansku književnost, objavljenom u »Književnosti«, 1946 g. str. 113, stavio je Fištu iznad Naima ovim rečima: »Od njega (Naima H. K.) je jači svojim pesničkim dahom i umetničkom usavršenošću, te otuda i naš najveći pesnik Djerdje Fišta«; za Sejfula Maleshovu rekao je: »Naš najistaknutiji revolucionarni pesnik Lame Kodra« (pseudonim Sejfula Malešove), a za Konicu da je »mnogo učinio za stvaranje književnog ukusa u Albaniji. On je osnivač kritike«. Ali što je rekao 1946, porekao je 1949 g. sa nekoliko reči, i anatemisao i Fištu i Konicu. U odbranu Fište i Konice naročito je ustao Sejfula Malešova 1946 g. dok je još bio ministar prosvete i pretsednik Udruženja književnika Albanije. U jednom svom predavanju on kaže za Fištu i Konicu da su »najveće figure na polju kulture« i da su »njihova dela usko povezana sa preporodom Albanije na polju kulture«.

Pitanje tumačenja Fište i Konice pojavilo se naročito u oštroj formi na trećoj konferenciji književnika Albanije, oktobra prošle godine, na kojoj je sekretar Udruženja Šefket Musaraj, u svom referatu, uvrstio Fištu i Konica u red reakcionarnih književnika, a njihova dela stavljena su na indeks zabranjenih knjiga. Sejfula Malešova (koji je bio isključen iz Partije i iz službe, ali ne i iz Udruženja književnika) osetio je da je to u stvari napad na njega i ustao u odbranu Fište i Konice, podržan od Imera Dišnice (Ymer Dishnica) i Skendera Luarasija. Oni su uspeli da na konferenciji unesu zabunu i kolebljivost. Međutim, desilo se ono čemu se Malešova i njegovi drugovi nisu nadali. Ustao je član Biroa CK Partije rada Albanije, Bedri Spahiu »albanski Ždanov« i najpogrdnijim izrazima i psovkama obasuo svu trojicu. Po već oprobanom metodu, on ih je optužio za sve grehe koje je u stvari počinilo ne samo Udruženje književnika, nego i Centralni komitet i sam Bedri Spahiu. Imer Dišnica je optužen kao »čovek koji je organizovao Mukaj (mesto gde su se vodili pregovori između rukovodstva NOP i Bali Kombetar), ma da je poznato da je sam Enver Hodža bio inicijator i inspirator ovih pregovora. Nekoliko dana posle konferencije, »Zeri i populit« je nazvao Maleshovu idiotom i podvukao da »treba počistiti to trnje« i »uputiti ih tamo gde im je mesto«. Moglo se očekivati da će oni odmah biti isključeni iz Udruženja književnika. Međutim, to se dogodilo tek jula ove godine. Izgleda da je Enver Hodža imao malo milosti prema svojim starim drugovima oportunistima.

Kad se sve to ima u vidu, onda nije čudo što se u Albaniji od oslobođenja do danas nije pojavilo nikakvo značajnije delo, bilo u prozi ili u stihu. Prozna dela većinom se sastoje iz kraćih crtica, dopisa, reportaža, i malog broja pripovedaka, obrađenih uglavnom dokumentarno i reporterski. Zbog toga se desilo da je 1947 g. prvu nagradu za prozu dobio Zihni Sako za svoju crticu »Automatiku i Aliut« (Alijina mašinka), koja ima više publicistički nego literarni karakter. Ali, žiri sigurno nije imao veći izbor.

Ova sterilnost književnog stvaranja i idejna dezorijentacija osetila se naročito posle treće konferencije književnika Albanije na kojoj je Bedri Spahiu održao lekciju književnicima Albanije o »socijalističkom realizmu«, o tome kako »albanski narod mora poći istim putevima kojima su prošli narodi Sovjetskog Saveza«, kako se »Albanska književnost mora razvijati samo na osnovama sovjetske književnosti«, o »velikoj pomoći koju će albanski književnici dobiti od sovjetske književnosti« a iznad svega da »sovjetska književnost treba da osvetli put albanskim književnicima i da služi za izvor njihovoj inspiraciji«. Da li Bedri Spahiu misli da su albanski književnici već iscrpili albansku tematiku, pa sad treba da se inspirišu sovjetskom književnošću, nije sasvim jasno, ali je jasno da Bedri Spahiu ignoriše albansku književnost i velike albanske pesnike i patriote Naima Frašerija, Samija Frašerija, Čajupija, Midjenija i druge — na račun sovjetskih književnika. I sasvim je prirodno da je nastala čitava ideološka dezorijentacija: postavljalo se pitanje šta pisati, kako pisati, gde crpsti inspiracije, a naročito šta je merilo idejnosti jednog dela, jer je pretila opasnost da će svako ko i malo skrene od ovih lekcija, biti upućen »tamo gde mu je mesto«. U takvoj situaciji, neki albanski književnici izabrali su najkraći, ali najnečasniji put, i vrlo čudnovat: sve je idejno pravilno i opravdano ako se kleveta Jugoslavija, ako se pevaju slavopojke Enveru Hodži, Sovjetskom Savezu ili pak »spasiocu« Albanije Staljinu. Ja ću se osvrnuti samo na trojicu od njih, Dimitra Šuterićija, Marka Ndoju i Zihni Sakua, zato što spadaju među najizrazitije albanske književnike i što su dvojica od njih bili u našoj zemlji.

Dimiter Šuterići, nije nepoznat našoj javnosti. On je bio nekoliko puta u našoj zemlji. «Književnost« je 1946 g. objavila jedan njegov osvrt na albansku književnost, a »Borba« je ob- časti on ne bi bacio toliko kleveta na je u njemu, ostalo i trunke pesničke javila jedan njegov fraglent. Ali da našu zemlju o kojoj je ranije govorio samo u epitetima. Naime, prilikom suđenja nekim Albancima, koji nisu bili po volji albanskim rukovodiocima, a koje su krstili »Titovim agentima« da bi ih lakše smakli, Dimiter Šuterići se našao pobuđen i dobio »inspiraciju« da napiše pesmu »Povodom šestog suđenja Titovim agentima«. U toj pesmi on je osuo niz laži i kleveta na našu zemlju. On je u njoj oživeo sve balističke parole iz vremena najcrnjeg terora 1944 g. i najvećih kleveta protiv naše zemlje i NOP Jugoslavije. Za Dimitra Šuterićija, narodi Jugoslavije su unuci Vladana Đorđevića i sledbenici Pašića. Narodi Jugoslavije su, prema Šuterićiju, poslali albanskom narodu Zogua i hteli da i Koči Dzodze postane Zogu. A borba naroda Jugoslavije protiv fašizma, Nedića i Mihailovića, Petra i Pavla, za Šuterićija je samo borba Tita i kompanije za veći plen. On je spomenuo i Kajtela, Geringa, Rozenberga, a i rimske kraljeve Titusa i Nerona. U Šuterićevoj »pesmi« nisu izostali ni Juda, Kaucki, Trocki. U celoj pesmi nema ni reči koja ne bi potpuno pristajala svakom balisti ili fašisti i kada ispod nje ne bi bilo imena Dimitra Šuterićija, moglo bi se pomisliti da ju je napisao Kol Bib Miraka, Mustafa Kruja ili Dželal Starovecka čuveni fašisti i koljači albanskog naroda.

Na prvi pogled izgledalo bi čudno da se jedan književnik mogao da sroza u blato laži, kleveta i hipokrizije. Ali ako se dublje pogleda u njegov književni rad, onda će se naći objašnjenje. Šuterići je pisao za vreme Zogua. On je pisao za vreme okupacije do 1943 i bio stalno profesor. A posle oslobođenja, da bi nekako dospeo u rukovodstvo Udruženja književnika i da bi se dodvorio Enver Hodži, on je sredinom 1945 g. ispevao poemu »Enver«.

Književnik Mark Ndoja, u jednom svom predavanju povodom pedeset pete godišnjice smrti Konstantina Kristiforidija, poslužio se lažima koje mogu da čine čast književnicima bez časti i morala. Po njemu, pre se nije mogla slaviti godišnjica Kristiforidija, jer je Jugoslavija sprečavala osvetljavanje albanske književnosti, da bi se tobože otupila albanska nacionalna svest. Tu je misao izrazio i Zihni Sako, sadašnji pretsednik Udruženja književnika Albanije. Zihni Sakuu nije smetala činjenica što je u našoj zemlji bio sve do rezolucije Informbiroa, i sve do svog polaska najlepše se izražavao o našoj zemlji. Koliko je smešna i apsurdna tvrdnja Mark Ndoje i Dimitra Šuterićija može da posluži primer književnog časopisa »Jeta e re« u Prištini, koji gotovo u svakom broju donosi oglede iz albanske književnosti, i posvećuje joj više mesta nego organ Udruženja književnika Albanije »Literatyra jone«. Pesnički lik Zihni Sakua može se videti iz niza njegovih poslednjih pesama, u kojima se trudi da besadržajnost zameni raznim parolama ili lažima. Ali jedna od najkarakterističnijih je »Pesma Enveru«. Ona počinje i završava se slično pesmama iz Avganistana koje su spevane o rođendanu Staljina.

Ovo je samo nekoliko iz niza primera o današnjoj albanskoj književnosti koji pokazuju kakav su moralni pad doživeli oni književnici koji su se priključili revizionističkoj kampanji Informbiroa, koji su primorani da crpe inspiraciju iz tuđe književnosti i koji čekaju naređenja o onome šta treba da pišu, a kojima je jedini metod laž i negiranje istine. A bez istine nema književnosti, nema umetnosti. Današnja albanska književnost je najbolji primer za to.

*Pseudonim Miloša Nikole, jednog od najvećih albanskih pesnika između dva rata.

Materijali sa „Letnjih susreta" u Dubrovniku

Susreti ljudi — traženje razumevanja

Rišar Dipiere

Moji će mi prijatelji dopustiti da preteknem u nekoliko trenutak kada ću vam govoriti o osnovnim idejama koje bi trebalo da budu ideje — vodilje naših budućih susreta. Ali mislim da nije rđavo govoriti najpre o naporu koji mi, Belgijanci, nameravamo da učinimo da bi Jugoslavija u našoj zemlji, bila bolje upoznata i da bi se bolje razumeo izvanredan napor vašeg naroda, intelektualaca i umetnika kao i radnika, za jednu bolju organizaciju kolektivnog života. Hoću da podvučem da delajući na taj način mi ne želimo da sprovodimo delo jugoslovenske propagande. Smatram da Jugoslavija svojim primerom daje svetu takvu pouku od koje svaki može i treba da izvuče koristi, tako da kad govorimo našim zapadnim narodima o onom što se događa u jugoslovenskim zemljama, u okviru federalnih narodnih republika, mi sami sebi činimo uslugu više nego li što hoćemo to da učinimo vama, Jugoslovenima.

U Belgiji, kao u mnogim drugim zemljama, Jugoslavija je nepoznata ili rđavo poznata zemlja. Nepoznata je ne samo zato što je udaljena prostorom i iz političkih razloga, već i zbog jezika i etničke raznorodnosti. Da bi Jugoslavija bila upoznata novine i knjige nisu dovoljne. Hteli bismo, što se nas tiče, da dodamo tome pozitivne činjenice, tako da, ne napuštajući Belgiju, ljudi te zemlje mogu **videti** Jugoslaviju, čuti je, razumeti je i oceniti, izvan ocenjivanja političkih činjenica makar kakve one bile. A na onima je koji budu videli, slušali, čuli, zahvaljujući našem posredništvu, glas Jugoslavije, da izvuku, ako to hoće i smatraju korisnim, političke zaključke. To je njihova stvar, a ne naša.

Osnivamo u Belgiji jedno udruženje belgisko-jugoslovenskog prijateljstva. Oni koji su za to uzeli inicijativu, delom su zastupljeni u Dubrovniku na ovom pripremnom sastanku za Letnji susret, književnika i umetnika iz svih zemalja koji će se ponavljati iz godine u godinu. Radujem se što mogu da pozdravim Maks Dovila, pretsednika belgiskog Pen-kluba Valonaca kome je hteo da se pridruži i pretsednik flamanskog Pen-kluba, da zbog iznenadne porodične žalosti nije morao ostati u Belgiji, kao i prisustvo Leon Devosa, jednog od naših najboljih slikara, direktora Umetničke akademije u Brislu. Srećan sam, što se mene tiče, da mogu tome da dodam izvesno poznavanje pozorišne umetnosti kao pretsednik Saveza dramske i muzičke kritike kod nas. To su samo nekoliko imena, kao polazna tačka. Mogu da dati i druga, imena onih koji su nam već sada naklonjeni, kao g. Anri Gregoar, jedan od najvećih vizantologa profesor Briselskog univerziteta, i njegov kolega g. Likim, profesor na medicinskom fakultetu, koji je baš sada završio jedno naučno putovanje od najvećeg interesa. Čim se vratimo iz Dubrovnika, naša mala ekipa Belgijanaca na ovim susretima upotpuniće definitivno obrazovanje društva belgisko-jugoslovenskog prijateljstva i ostvarenje svog, sad tek započetog programa. Bilo bi preuranjeno da vam ovde govorimo o pojedinostima. Ali vam mogu reći da imamo nameru da objavimo jedan broj časiposa »Pesničkih novina« posvećen jugoslovenskoj poeziji, da vršimo razmenu knjiga i časopisa, da imamo izložbe jugoslovenske umetnosti u Belgiji belgiske umetnosti u Jugoslaviji, zatim u Brislu, u pozorištu Park, sa belgiskim umetnicima, pretstavu izvanrednog Dunda Maroja, čijem smo se majstorskom izvođenju od strane Jugoslovenskog dramskog pozorišta divili. To je samo nekoliko naših projekata. Ima ih i drugih. Ali je suviše rano da o njima govorimo. Naš cilj je da omogućimo ljudima kod nas da se duhovno obogate direktnim i pozitivnim saznanjem onoga što se ostvaruje u Jugoslaviji.

Prvi letnji susret u Dubrovniku jeste i mogao bi biti samo priprema za buduće susrete književnika i umetnika iz svih zemalja u Dubrovniku na kojima će biti ostvarene bitne postavke jednog programa čiji predlog treba ovde da ocrtamo. Reč susret svakako da je reč koja najbolje izražava misao koja je rukovodila našim boravkom, ovog lepog meseca septembra, u gradu Dubrovniku koji su jednoga dana s pravom nazvali biserom Jadrana. Pisci i umetnici iz raznih krajeva sveta našli su tako srećnu priliku da srdačno žive jedni kraj drugih u atmosferi potpune duhovne slobode koja dozvoljava njihovim gledištima da se razvijaju tokom njihovih razgovora i da tako dođu do zaključaka koji će im omogućiti da se saglase po izvesnim pitanjima, ma da su, pre ovih razgovora, mogli možda misliti da su daleki i strani jedni drugima. To su susreti ljudi — susreti duhova, traženje razumevanja, otkriće saglasnosti, u bratskom zbliženju, koliko svojih razmimoilaženja toliko i svojih zajedničkih stvari.

Ti susreti i ti razgovori već su se obavljali i u drugim zemljama, u Francuskoj, i u Švajcarskoj. Zašto smo srećni, ako bi se oni ubuduće održavali i u Jugoslaviji? Zato što svi mi, koji smo došli sa Zapada i koji smo pošli sa veoma različitih pozicija misli i osećajnosti, ne ističući da se te polazne tačke nalaze u oblasti jedne jedine politike, s jedinom ovom ogradom da su svi oni koji se okupljaju ovde zaokupljeni brigom, na koji bilo način, da se ljudima i ljudskoj misli osigura više napretka. A mi, u ovoj Jugoslaviji, koju su istoriski uslovi i volja ljudi postavili, za vreme i sutradan po antifašističkom i antihitlerovskom ratu, na jednom od krajnjih vrhova evolucije u pogledu organizacije socijalističkog društva, mi prisustvujemo jednom jedinstvenom naporu ka oslobađanju duha. Revolucija se svakako ne može obaviti a da sloboda ne bude podvrgnuta izvesnim ograničenjima i da ne prihvati izvesnu disciplinu. Ali ono što smo naročito zapazili, tokom poseta koje smo po volji obavili po svim federalnim republikama Jugoslavije, to je poštovanje koje se u njima ispoljava prema manifestacijama umetnosti i književnosti iz prošlosti. Hteo bih ovde da vam kažem iznenađenje i divljenje koje je u meni izazvala uzbudljiva izložba jugoslovenske srednjovekovne umetnosti u Palati Šajo u Parizu. Prvi put sam tada video otiske dela stare skulpture i kopije fresaka manastira iz starih vekova iz Makedonije, Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske. Ta remek-dela verske umetnosti, kojima nema ravnih ni u Italiji ni u zemljama pod uticajem Vizantije, njih je prvi put mlada komunistička i antiklerikalna republika izvukla iz tmine u kojima ih je bila zatvorila prevlaka turske dominacije. Odmah sam shvatio da jugoslovenski narod nije od onih naroda koji pretvaraju crkve u antireligiozne muzeje, već koji namerava da sačuva blaga prošlosti u njihovoj atmosferi. U Jugoslaviji se ne smatra da religija može biti uništena jednim zakonom, već se smatra da je to stvar svesti i da će ljudi i žene prestati da budu pobožni kada ih njihov razum bude ubedio o potrebi da prestanu to biti. Smisao čovečnosti postoji ovde u svim stvarima, i umetnost ili književnost, makar koliko bile upućene određenim političkim pravcima, mogu se pohvaliti neospornim duhovnim slobodarstvom.

Među ljudima i ženama književnicima i umetnicima koji su se okupili na ovom prvom jugoslovenskom susretu, ima ih koji veruju u boga i ima ih koji ne veruju. Ali, okupljajući se oko ovog stola koji nije smišljen ni po kakvoj geometriji, bilo materijalnoj ili moralnoj, mi svi zadržavamo svoju slobodu mišljenja i slobodu da izrazimo svoju misao. U toj slobodi duha, rukovođenoj samo jednodušnom težnjom ka napretku, nameravamo da nastavimo naše razgovore. Hoću da dodam da sam religiju uzeo kao primer, jer mislimo da nas takav duhovni liberalizam sve nadahne, u kojoj god bilo oblasti.

Mislim da bi bilo dosta teško davati nove predloge o predmetu idućeg susreta u Dubrovniku. Ideje koje su bile tako iskreno i tako obilno iznete juče i danas izgledaju mi kao da čine nepotrebnim nove sugestije.

Milo Milunović: Sveti Stefan

Osvrti

Povodom srpskog prevoda Cankarevih kritičkih i polemičkih spisa

Nedavno se pojavila u izdanju beogradskog »Novog pokoljenja« značajna knjiga Cankarovih kritičkih i polemičkih spisa (Ivan Cankar: »Odabrani kritički i polemički spisi«), sa preko dve stotine stranica i opširnim komentarom. Valja istaći da dosad čak ni Slovenci nisu imali slično izdanje, gde bi u jednoj knjizi bio na okupu izbor Cankarovih publicističkih radova. Stoga je za svaku pohvalu što se »Novo pokoljenje« odlučilo da štampa takvu knjigu — i potrebnu i značajnu.

Izdavač je dobro učinio što je posao oko izbora prepustio stručnjaku Marji Boršnik, profesoru iz Ljubljane, koja je tvoj zadatak izvršila na opšte zadovoljstvo i pružila srpskim čitaocima izbor koji dostojno reprezentuje Cankara kao borbenog kritičara i polemičara. Ali ima nešto drugo o čemu valja, o čemu se zapravo mora progovoriti. Ovo je izdanje klasičan primer kako se radu na knjizi ne sme pristupati. Sličnih slučajeva bilo je poslednjih godina već nekoliko (radi se o prevodima sa slovenačkog). Zamerke su činjene u prvom redu prevodiocima koji su, zbog nedovoljnog poznavanja slovenačkog jezika, često činili vrlo grube greške. Ovog puta valja istaći i neke opšte primedbe, i to i izdavačima i korektorima, pa i redaktorima.

Kod nas se u poslednje vreme digla kuka i motika na prevodioce, i to vrlo često s pravom. Treba priznati da je najteže prevoditi sa srodnih jezika. Ista reč, ali sa sasvim drugim značenjem, često zavede prevodioca da je ostavi i u prevodu, drugim rečima da je uopšte ne prevede. Tako, primera radi, prevodilac ovih Cankarovih napisa, slovenački glagol: stradati, a koji znači: gladovati, ostavlja nepreveden, iako taj glagol ima na srpskom sasvim drugo značenje (vidi str. 49 i 50 prevoda). Sličan je slučaj i s imenicom: luč, što znači: svetlost (vidi str. 57, 114).

Ali ima i većih grešaka koje svedoče da prevodilac nije uopšte shvatio Cankarovu rečenicu. Navešću tri izrazita primera. Na uvodnom mestu ove knjige Cankarovih kritičkih i polemičkih spisa štampan je napis »Kako sam postao socijalist«. Na stranama 14 i 15 nalazimo nepravilno prevedene rečenice sa karakterističnim greškama.

Cankar je napisao:

»In mlada garda napredne stranke se je očitno spuntala. Samosvoja in samozavestna se je polastila politike, ter jo je seveda kar koj polomila, prav po mladeniško«. Prvu rečenicu citiram zbog boljeg razumevanja druge. Prevodilac je ovako preveo drugu rečenicu: »Samostalna i samosvesna. dohvatila se politike, rušeći, razume se, štošta odmah, baš na mladenački način. »Samosvoj ne znači na srpskom samostalan, već tvrdoglav, jogunast. Ono »jo je.. polomila« predstavlja specifičnu slovenačku frazu i znači: uprskati, pokvariti posao. U prevodu, razumljivo, nema od toga ni traga.

Još izrazitiji je drugi primer. Cankar piše:

»Pozimi, v mrazu in snegu, so metali na ulico družine brezposelnih delavcev in, samosvojih', stradajočih malih obrtnikov«. Na srpskom to znači: »Zimi, u mrazu i snegu, bacali su na ulicu (tj. iz stanova) porodice nezaposlenih radnika i, tvrdoglavih, izgladnelih sitnih zanatlija«. Prevodilac, međutim, ovako prevodi: »Zimi, po mrazu i snegu, čistili su ulice družine nezaposlenih radnika i, samostalnih' postradalih zanatlija«. Jednom rečju, prevodilac uopšte nije shvatio šta je kod Cankara pročitao.

Treći primer sa citirane dve stranice: »... toda poleti, ko ni bilo dela, je romalo v zastavnico, kar je moglo romati...« Srpski to znači »... ali leti, kad nije bilo posla, odnosilo se u zalagaonicu sve što se moglo odnositi...« Prevodilac je našao sledeći izlaz: »... ali leti, kada nije bilo posla, hodočastila je u zalagaonicu noseći ono što se moglo nositi...« Ko je to »hodočastio«, prevodilac se nije pitao.

Eto, tako prevode Ivana Cankara 1950! Tako ga prevode, a da niko ni prstom ne makne. Osim toga, prevodioci su čak ubeđeni da prilično dobro znaju slovenački. Svakako je tome kriva i kritika koja je samo u izuzetno težim slučajevima upozoravala na savesniji rad. Treba istaći da Cankarov tekst ne spada u tekstove koji se teže prevode sa slovenačkog. Napisi koji su obuhvaćeni ovim izborom čak su za jedan stepen lakši od ostale Cankarove proze. Zato je krivica prevodioca utoliko teža. Ipak, postoji nada da se prevodilački »demping« period kod nas približuje svom žalosnom završetku. Svakako je pet godina i suviše često neodgovornog, samovlasnog i nasilnog rada bilo dovoljno. Treba se već jednom osvestiti i početi s poštenim poslom. Prevodilački rad nije i ne sme biti zanat, već umetnost. Da bi se to postiglo, potrebna je u prvom redu dovoljna mera samokritičnosti. Prevodilac koji nije dorastao svom zadatku čini književnosti suvu štetu. Da mu je to na vreme i meritorno rečeno, on bi se verovatno i okanio tog tako pipavog i tako odgovornog posla.

Koristeći ovu priliku, progovorićemo još o nekim pitanjima koja se odnose na sama izdavačka preduzeća, redaktore odnosno korektore.

Poslednjih godina često se dešava da se srpski prevodi slovenačkih tekstova, pa i čitavih pripovetki, objavljuju bez oznake prevodioca. Tako je učinjeno na primer kod izdavanja antologije jugoslovenske proze, gde se ne pominje ni redaktor ni prevodilac i gde je korektorovo ime jedino koje je štampano. Po istoj stvari greše i druga izdavačka preduzeća (na primer »Prosveta«, »Novo pokoljenje«), a i književni časopis »Književnost«. Pitanje je da li je taj postupak ispravan. Naše je mišljenje da nije. Za kvalitet prevoda nema sumnje, mora neko biti lično odgovoran. To je svakako prevodilac. Znači da ga treba navesti. Čak i u slučaju kad se preštampava stariji, već objavljeni prevod. U krajnjoj liniji, ime prevodioca treba navesti i iz čisto bibliografskih razloga, jer je docnije, posle nekoliko decenija, često vrlo teško ili čak nemoguće pouzdano utvrditi ko je šta preveo.

Dalje je red da se celokupnom poslu na knjizi prilazi sa dužnim poštovanjem i ozbiljnošću. Posao korektora nije prijatan, ali je nužan. Kad se otvori Cankarova knjiga, o kojoj se u ovom napisu posebno govori, može se na unutrašnjoj strani pročitati: Izabrala Marija Boržnik. Dve reči, dve štamparske greške. Izbor je naime, kako smo već spomenuli, načinila Marja Boršnik. Prevodilac u knjizi, na uobičajenom mestu, nije naveden. Čitalac ga može pronaći tek na listiću s ispravkama koji se nalazi uz kontrolni kupon na kraju knjige. Tek odavde saznajemo da je ove Cankarove kritičke i polemičke napise preveo na srpski Dimitrije Vučenov. Dakle: u začelju pogrešno štampano i ime i prezime priređivača, dok se podaci o prevodiocu nalaze na listiću sa ispravkama štamparskih grešaka. Što je mnogo, mnogo je. Može se dogoditi da će nepažnjom ne zna se koga izaći knjiga bez naslova koji će se moći saznati iz listića sa štamparskim greškama.

Još jednu reč o ispravkama! Od ispravki u ovoj knjizi čitalac neće imati neke veće koristi, jer su većinom ispravljene greške, koje bi iole upućeniji čitalac i sam mogao ispraviti. Ima i takvih koje su bez ikakva značenja, na primer: U knjizi stoji: s velikom malodušnošću, u ispravkama piše da treba da glasi: sa mnogo malodušnosti. Takvu ispravku nije trebalo ni donositi! Bilo bi mnogo bolje da su ispravljene mnogobrojne krupne greške, mesta koja je prevodilac pogrešno preveo, izostavljao reči i delove rečenica, menjao imena (dr. Lueger

O izdavanju sabranih dela značajnih pisaca

Piše:

(Crtež Lučeva)

Vido Latković

Nikako se ne bi moglo reći da naša izdavačka preduzeća nisu poklonila zasluženu pažnju domaćim značajnijim piscima ranijih vremena. Posle oslobođenja ponovo je izdat i pružen širokim krugovima čitalaca veliki broj dela iz našeg književnog nasleđa, poneka od njih i u više izdanja. Veliki deo toga odgovornog posla i savesno je urađen: tekstovi su nanovo pregledani i redigovani, izdanja popraćena često vrlo dobrim predgovorima, snabdevena rečnicima zastarelih i redih reči, najnužnijim objašnjenjima i sl. Ali u celom ovom poslu ipak nije bilo dovoljno smišljenosti i sistematičnosti. Nedostajala je ne samo koordinacija rada svih izdavačkih preduzeća, nego ni rad jednog dela pojedinih preduzeća nije bio usmeren prema nekom jasno postavljenom i brižljivo proučenom cilju. Otuda, i pored velikog broja izdatih dela, i pored svih napora uloženih u ovaj posao, mi nemamo sistematski sređeno naše književno nasleđe. Na ovaj način teško da ćemo ga ikada i dobiti.

Danas se s pravom mnogo govori o »preocenjivanju« kulturnog nasleđa kod svih naših naroda. Mi živimo u jednom revolucionarnom dobu, i upored sa korenitom izmenom društvenih odnosa u našoj zajednici menjaju se iz osnova i naša shvatanja, pa i ocenjivanje vrednosti ranijih književnih pojava. Samo, po mom mišljenju, to »preocenjivanje« ne sastoji se samo u revidiranju sudova o pojedinim književnim delima ili piscima, nego, i u izdvajanju i sređivanju svega što u kulturnom nasleđu pretstavlja vrednost. Svaki od naših naroda i svi zajedno, treba što pre da dobiju, u široko zasnovanim i unapred dobro smišljenim kolekcijama, svakome pristupačnim — sve književne vrednosti iz ranijih vremena.

Ono što je pre rata u tom pogledu kod nas urađeno sasvim je nedovoljno, i što je mnogo značajnije, jednim delom nekritično i u pogledu redigovanja teksta i, naročito, u izboru pisaca.

Utvrđivanje autentičnog teksta iziskuje ponekad izuzetne napore redaktora. U predratnim izdanjima dela Marka Miljanova, na primer, jedna rečenica je prekinuta ne zapetom kojoj tu nije mesto, recimo, ili tačkom, ili čak novim redom, nego je, nasred sredine jedne rečenice označeno da počinje novo poglavlje! Tu skoro je nađen autograf jedne Njegoševe pesme i na osnovu njega utvrđeno da su se u toj pesmi kroz sva mnogobrojna izdanja Njegoševih dela provlačile nekolike štamparske greške, koje i smisao menjaju. (Karakterističan je u tom pogledu i naslov jednog sadašnjeg članka: »Stogodišnjica jedne štamparske greške« — opet kod Njegoša!) A kad je tako s Njegoševim delima, kojima je poklanjana naročita pažnja, šta je s drugima?

Ma da ni štamparske greške nisu uvek sitnice, ipak je značajnija jedna druga pojava u ranijim izdanjima starijih pisaca. To su ispuštanja i izmene koje su vršili cenzori, ili urednici časopisa i izdavači iz straha od cenzure. Takav je slučaj, na primer, sa Kovačićevim romanom »Među Žabari«. Rukopi Matavuljevih »Bilježaka jednog pisca« znatno se razlikuje na mnogim mestima od štampane redakcije toga dela; ondašnji urednik »Letopisa Matice Srpske«, gde su »Beleške« prvi put objavljene, usled protestovanja crnogorskog kneza i njegove okoline, savetovao je svom ličnom prijatelju Matavulju da mnoga, po knjaza nepovoljna mesta, izmeni ili ispusti. Takva dela koja je cenzura izmenila treba dati u prvobitnom obliku, kod Kovačića, na primer, ili bar u dodatku ukazati na izmene, ako je već i sam pisac, kao što je slučaj sa Matavuljem pristao na izmene.

Pri savesnom pribiranju celokupnih dela naiđe se često na takoreći nepoznata dela značajnijih pisaca koja su ležala zakopana u kakvom nepristupačnom časopisu. Ukazano je, na primer, na Ljubišine crtice za koje ni najbolji poznavaoci toga pisca nisu znali. Koliko se dela značajnijih pisaca krije pod nedešifriranim pseudonimima ili su anonimna? Pre neki dan je u Institutu za književnost ukazano na dve anonimne pesme Sime Milutinovića ,od kojih jedna ide u najbolje tvorevine njegove.

Mnogi su pisci prerađivali svoja dela, i pri tome je ponekad konačna redakcija slabija od prvobitne. Meni se uvek činila prva redakcija Matavuljevih »Pošljednih vitezova« (pod naslovom »Konte Ile X i Ilija Vulinov«) znatno sočnijom i životnijom od konačne redakcije. Slične varijante bi takođe trebalo dati u sabranim delima.

Izdavanje sabranih dela svih značajnijih pisaca iz prošlosti trajaće svakako duži niz godina. Ali jedanput treba početi s tim i to po proučenom planu, bar što se tiče izbora pisaca koje treba izdati. Osim toga treba naći i utvrditi i oblik u kome će se izdavati. Namera »Jugoslovenske knjige« da ovaj posao preuzme na sebe može se samo toplo pozdraviti.

ROMAN I DRAMA U FILMU

Nešto o problemu filmske adaptacije

Aleksandar Vučo

Da li film bezuslovno mora da uzima svoja narativna sredstva, svoju »sirovinu« od literature? Da li on još uvek ne može da računa na svoju potpunu samostalnost? Nesumnjivo je da ogromnoj većini današnjih filmova služe za osnovu scenarija napisana po poznatim delima iz svetske klasične ili savremene literature i da su dobra originalna scenarija veoma retka u svetskoj kinematografiji. Čime se može objasniti ova pojava?

Filmske adaptacije literarnih dela pojavljuju se u upadljivoj većini pre svega usled efemernosti filma. Iako danas nije više potrebno dokazivati da je filmski scenario ne samo osnova filma, nego i zaseban književni rod, ipak se ne može tvrditi da je on u praksi uspeo da stekne pravo na samostalan život. Pozorišna drama ili komedija živi na osnovu svoje sopstvene umetničke vrednosti — nezavisno, dakle, od toga da li će biti izvedena na pozornici i uprkos tome što na pozornici, neuspelom režijom ili glumom, može biti osakaćena, upropašćena. Sudbina filmskog scenarija, međutim, njegova umetnička vrednost u punoj je zavisnosti od realizacije, od uspeha ili neuspeha samog filma. A život i najboljeg filma je kratkotrajan. Četiri, pet, najviše deset godina poklanjaćemo mu pažnju koju zaslužuje jedno umetničko delo. A posle toga? Posle toga samo ćemo ga gledati kao zanimljivost kinoteke ili kao interesantan materijal za izučavanje istorije filma. Kako je to prolazno, efemerno prema veku jednog Fildingovog »Tom Džonsa«, a tek prema veku jedne »Antigone«! Razumljivo je onda da će pisci koji u sebi nose naklonost prema umetničkom proznom stvaranju radije pribeći pripoveci, romanu ili pozorišnom komadu, utoliko pre što im preostaje mogućnost da svoje delo pretvore u scenario ili da dozvole da to drugi učine.

Postoji, da tako kažemo, i jedan »producentski« razlog zbog koga se u svetskoj scenariskoj literaturi sve više pojavljuju filmske adaptacije književnih dela, a sve manje originalnih scenarija. Filmski producent, taj čudni dirigent koji upravlja filmom u sva četiri pravca kojim on dejstvuje — filmom-umetnošću, filmom-industrijom, filmom-trgovinom i filmom-propagandom — radije će uzeti za osnovu svoga filma književno delo koje je već naišlo na dobru proću i steklo popularnost u drugom nekom obliku (literarnom ili pozorišnom), nego originalni scenario sa fabulom o kojoj publika još nije izrekla svoj sud. Oprobano književno delo pretstavlja zalogu za veći uspeh filma, ako ne uvek zbog višeg kvaliteta koji se, zahvaljujući solidnoj literarnoj podlozi, može dostići, a ono zbog atraktivne moći koju sobom nosi naslov poznatg književnog dela ili ime poznatog autora.

Nisu retki ni slučajevi da su sami reditelji duboko zainteresovani za filmsku realizaciju određenih književnih dela, a ima i takvih koji su na čitav svoj stvaralački rad stavili pečat određenog klasičnog ili savremenog pisca. Setimo se reditelja Davida Grifita, za koga je Ajzenštajn jednostavno i bez okolišenja rekao da je bio »otkrovenje za mlade filmske radnike dvadesetih godina«. Svojim delima Dikens nije uticao samo na »intimnog« Grifita, na onog »dubokog« Grifita koji je dao filmove koje je, po njegovim sopstvenim rečima, stvarao »radi njih samih« i koji su redovno propadali na filmskom tržištu, nego i na popularnog Grifita, na Grifita vratolomne filmske akcije, čarobnjaka tempa i montaže. A i danas, na listi najtalentovanijih reditelja u svetu, sve je veći broj onih koji su zadojeni specijalnom naklonošću za režiju filmova čija scenarija imaju podlogu u poznatim romanima, pripovetkama, dramama i komedijama. Reditelji Ford, Majelston, Rid, Uajler, Lin su to dokazali čitavom serijom najboljih svojih fimova. Evo, dakle, još jednog od razloga velike predominacije filmskih adaptacija nad originalnim scenarijima.

Mnogobrojna dramaturška i estetska pravila savremene filmske teorije, a i praktična uputstva koja filmski stručnjaci daju piscima — filmskim adapterima književnih i pozorišnih dela, mogu biti formulisana jednim opštim osnovnim pravilom: da se pri adaptaciji mora izbeći preterani uticaj upotrebljenog metoda i tehnike u originalnom delu. »Film je fiktivno sredstvo, ali ne i roman; on je dramsko sredstvo, ali ne i drama« (Randžer Manvel: »Rasprava o filmskoj adaptaciji »Pikove dame«).

Metod i tehnika primenjeni u romanu ne poklapaju se sa metodom i tehnikom u pozorišnom komadu. Iz toga proizilazi da je i sâm način kako će se »izbeći preterani uticaj metoda i tehnike originalnog dela« različit već prema tome da li se radi o adaptaciji romana ili o adaptaciji pozorišnog dela.

Poznato je da za puno životno prikazivanje svojih junaka piscu romana stoji na raspoloženju ne samo metod objektivnog prikazivanja karaktera pomoću detaljnog opisivanja radnje, nego i introspektivni metod, metod koji mu dozvoljava da otkriva ličnosti iznutra i objašnjava motive koji ih pokreću na određene postupke. Široki razvoj romana od prvih decenija osamnaestog veka do naših dana pretstavlja, pored ostalog, i evoluciju tog introspektivnog metoda.

Pri filmskoj adaptaciji romana, od koje se pre svega traži što punije i vernije prenošenje karaktera u film, pisac scenarija ne može da se služi introspektivnim metodom na način kojim se služi romanopisac, jer film ne trpi da se u njemu rečima objašnjavaju karakteri i prepričavaju motivi ljudskih postupaka. Film zahteva na prvom mestu radnju. On ne podnosi statičnost. Samim tim što se odvija u vremenu, film traži da sve što je prikazano bude u kretanju, u akciji. Ali akcija u filmu ne mora da bude samo fizička. Naprotiv, često psihička akcija ima mnogo veće umetničko dejstvo od fizičke. Mnogi primeri u kratkoj istoriji filma potvrđuju da je psihička akcija delovala uzbudljivije i davala filmu više tempa nego i najvratolomnija kaubojska trka. Postavlja se sad pitanje: na koji se način filmskim jezikom stvara psihička akcija, a u vezi s tim: kako će se karakter jedne ličnosti koji je u romanu otkriven iznutra, dakle putem prepričavanja, verno preneti u film i biti otkriven filmskim sredstvima izražavanja?

Ma da filmska umetnost nije još dala dovoljan broj klasičnih dela koja bi dozvoljavala konačniju postavku izvesnih filmskih estetskih i dramaturških pravila, smatramo da nećemo pogrešiti ako tvrdimo da se karakteri u filmu otkrivaju kroz psihičku akciju uglavnom pomoću živih situacija, najčešće pomoću takozvanih dramskih čvorova. Uzmimo jedan primer. U romanu se, recimo, radi o psihičkom preobražaju jednog slabića, kolebljivca, koji pod uticajem spoljnih faktora posle duge i teške unutrašnje borbe, postaje karakterno jak i odlučan. Pisac romana će nam sve faze njegove unutrašnje borbe, sve nijanse njegovih misli i osećanja, otkrivati prepričavanjem njihovog sadržaja, i to na desetinama, a možda i na stotinama stranica. Piscu scenarija za takav slučaj ne stoji na raspoloženju isti metod, jer je taj metod, kao što smo videli, tuđ samoj biti filmskog dramaturškog tkiva. Stoga će pisac scenarija pribeći stvaranju potrebnog broja dramskih situacija u kojima će unutrašnja borba našeg junaka biti otkrivena vizuelno, preko slike i kroz sažeti dijalog, kroz reči koje će sâm junak o sebi izgovarati, a ne prepričavanjem njegovih misli i osećanja.

Pri stvaranju ovakvih dramskih situacija piscu scenarija je dozvoljeno da po potrebi menja raspored kretanja, susrete, rastanke, godine starosti, pa i postupke glavnih i sporednih lica u romanu pod uslovom jedino da to ne bude u kontradikciji s osnovnim karakternim obeležjima koje im je pisac romana dao. Pisac scenarija može ako je to za otkrivanje karaktera celishodno, da uvede u scenario i nova lica koja u romanu ne postoje. Otstupanja ovakve vrste od romana ne treba tumačiti kao iskrivljavanje originalnog dela, jer se filmska adaptacija ne sme svesti na obično preslikavanje romana. Roman neće biti iskrivljen ako se u scenario unesu situacije, radnje, pa i nove ličnosti kojih u njemu nema, nego naprotiv, ako se ne pronađu i ne sprovedu adekvatna sredstva koja će u filmu dati punije, plastičnije likove glavnih junaka iz romana.

Za uspešno otkrivanje karaktera u filmu od velikog je značaja i atmosfera koju će reditelj postići samo ako mu scenario za to pruža dovoljno mogućnosti. »Atmosfera je uvek i svuda jedno od tipičnih sredstava otkrivanja unutrašnjeg sveta i moralnog lika samih ličnosti«. (Ajzenštajn). Postoji, međutim, vrlo velika razlika između metoda kojim se atmosfera postiže u romanu i metoda koji treba primeniti u scenariju da bi ona bila postignuta u filmu. U romanu se atmosfera obično postiže dugim opisivanjima, atmosferskim zasićivanjima čitavih prostora i vremenskih razdoblja. Film raspolaže mnogo istančanijim sredstvima. Dobar film je u svojoj unutrašnjoj strukturi komponovan kao velika muzička simfonija. U njemu je svaka pojedinost ukomponovana u konvulzivnu snagu prikazivanja. Film ne može kao roman da obuzima čoveka za duži vremenski period. On apsorbuje u potpunosti njegovu pažnju u roku od devedeset do sto minuta. Suštinska jedinstvenost i takozvana filmska izbalansiranost narativnosti ne dozvoljavaju u filmu opširnost, a još manje diverzije, koje su u romanu postale gotovo pravilo pri stvaranju atmosfere. Detalji igraju presudnu ulogu za stvaranje atmosfere u filmu. Mislim da nije preterano reći da nema dobrog filma bez pogođene atmosfere, a ni dobre filmske atmosfere, bez dobro pronađenih i plasiranih detalja. Naročitu pažnju u pronalaženju detalja treba ukazati epizodnim ličnostima koje, reklo bi se, neposredno iz života dolaze na bioskopsko platno.

Posle »Hamleta« Lorensa Olivijea i »Makbeta« Orsona Velsa odnos filma prema pozorištu smatra se kao najaktuelniji problem filmske estetike. Danas nije više reč o »snimljenom teatru«, o popularizaciji pozorišnih komada putem filma, već o tome da li će se filmu priznati pravo da bude tretiran kao dramska umetnost.

Filmska dramatizacija zahteva na prvom mestu radnju koja je već sama po sebi dramska. Dramatizacija se ne može vršiti samo putem puke tehnike. Za dobar film neophodna je i dobra fabula. Filmska fabula može biti jednostavna, čak vrlo jednostavna, »tanka« — ako hoćete, ali ona mora da bude dramska.

Doskora se nerado pristupalo filmskim adaptacijama pozorišnih komada. Smatralo se da se pozorišna intriga teško može preneti u film jer su arhaička sredstva pozorišta — monolozi, dugački dijalozi, razvučena radnja — neadekvatni samoj prirodi filma. Pozorište još uvek živi u retorici koja pretstavlja vrhunac živog govora, a poznato je da dijalog koji nije suptilno uklopljen u slikoviti aparat filma, može samo da mu smeta. Film traži diskretan govor i brz pregled događaja. Osim toga, gledalac filma nalazi se među samim glumcima; kao dobar ili zao duh on prisustvuje njihovom životu do te mere blizu da ne oseća potrebu da mu se taj život pretstavlja.

Od pre izvesnog vremena, međutim, došlo se do saznanja da je dobra pozorišna radnja istovremeno i dobra filmska radnja. Ali, da bi ta dobra radnja postala i dobar film potrebno je primeniti odgovarajuća filmska sredstva izražavanja. Zato je pogrešno tvrditi da je ova ili ona dobra dramska radnja više pozorišna nego filmska, ili obratno, više filmska nego pozorišna — uvek se isključivo radi samo o tome da li su izražajna sredstva filma ili pak izražajna sredstva pozorišta bolje ili lošije primenjena. Samim tim postavlja se pitanje od osnovnog značaja za problem filmske adaptacije pozorišnog dela: po čemu se filmski izraz u osnovi razlikuje od pozorišnog?

I u jednom i u drugom slučaju pojavljuje se akcija koja se vizuelno i »sluhovno« prenosi na publiku. Ali, dok je u pozorištu oslonac te akcije dramsko lice onakvo kako ga je glumac ovaplotio, živo, od krvi i mesa, tu pred nama, dotle je na bioskopskom platnu to lice samo sastavni deo, jedan od elemenata slike. Akcija prikazana slikom može se najbolje izraziti kretanjem, pa je, prema tome, potrebno da u filmskoj obradi jednog dramskog dela kretanje dođe do svog najpunijeg izražaja. Pod filmskim kretanjem se, naravno, ne podrazumevaju samo pokreti u samoj filmskoj fotografiji, već i način kako filmski kadrovi jedan drugog slede, kako se oni povezuju, sukobljavaju, užljebljuju jedan u drugi, da bi stvorili vizuelni ritam filma. Vizuelni ritam filma deluje na naša osećanja bilo fizički, kontrastom ili harmonijom linija i tonova, bilo misaono, značenjem koje izbija iz kontrasta ili harmonije montažno povezanih kadrova. Ovakvo kretanje, sprovedeno kroz lanac filmskih kadrova najefikasnije se postiže filmskom montažom, koja se, dakle, pojavljuje kao najbolje filmsko sredstvo izražavanja jedne akcije kroz njeno spoljno kretanje.

Međutim, u pozorišnom komadu, isto kao i u romanu, pojavljuje se potreba da karakteri budu otkriveni i iznutra, introspektivnim putem. U pozorištu se to uglavnom postiže monolozima ili pomoću dugih dijaloga, dakle sredstvima koja ne odgovaraju filmskom izražajnom jeziku. Filmska montaža opet, sa svoje strane, kao izraz spoljnog kretanja jedne akcije, nije u stanju da postane u pravom smislu te reči tumač jedne dublje, sadržajnije psihičke akcije. Ostaje nam, dakle, i ovde kao jedino pogodno sredstvo za uspešno otkrivanje karaktera kroz psihičku akciju slobodno unošenje u scenario novih dramskih situacija koje će omogućiti da nam unutrašnji život glavnih junaka bude otkriven na filmski način, vizuelno i kroz sažet filmski dijalog.

Ova jesen

Prijatelje dobre pitam da li znaju
zašto se ujesen žudi zavičaju.

A jeseni ove žudnja biva jača,
čujem, negde ljudi opet oštre mača.

Pod miholjskim suncem sve je bleđa sena,
pa strepim — može biti nevremena.

Uz svoj rodni jablan moram biti stamen,
pod udarom groma kao stanac kamen.

Jesen dođe. Često zamišljen sam, ćutim.
U daljini nebo zavičajno slutim.

Svetislav MANDIĆ

Nedovoljno poštovanje teme

Monografija Radomira Konstantinovića (da uslovno ostanemo pri ovom terminu koji inače ovde ne odgovara) o Đuri Jakšiću koju je pre mesec-dva izdalo »Novo pokolenje« u svojoj biblioteci za pionire pretstavlja jedan sam po sebi zanimljiv pokušaj. Ona ima mnoge elemente romansirane biografije i, kako sam ja shvatio njenu namenu, trebalo je da na popularan način upozna najmlađeg čitaoca sa životom i delom ovog našeg velikog i nama uvek bliskog i dragog pesnika i slikara. U kojoj meri je Konstantinovićeva knjiga uspela u svojim ciljevima, sa koliko uspeha je osvetlila Đurino vreme, njegov život i umetničko delo, da li je autor pronašao najbolji način izlaganja za čitaoca kome je knjiga namenjena, da li su njegova tumačenja pojedinih pojava njegove ocene političkih događaja i kulturnih pravaca Đurinog vremena tačne i potpune — to su pitanja u koja ne želim sada da zalazim, iako se ne slažem sa vrlo pohvalnom ocenom koju je »monografija« baš na tim stranama, po mom mišljenju nezasluženo, dobila od Svetislava Mandića, recenzenta ove knjige u »Književnim novinama« od 5 septembra 1950 godine. Ovom prilikom hteo bih samo da skrenem pažnju na mnoge netačnosti i proizvoljnosti kojima vrvi ova knjiga i koje umanjuju značaj Konstantinovićevog pokušaja. Evo nekoliko ilustracija.

Na strani 15 Konstantinović piše: »Pucati u mađarsku revolucionarnu vojsku, značilo je pucati u revoluciju i na taj način pomagati održanje Habzburga koji su vladali Austrijom. Zavedeni rukovodstvom, kome se na čelo stavio reakcionarni mitropolit Stratimirović, Srbi u Vojvodini borili su se protiv svojih prirodnih saveznika, protiv mađarskog radnog naroda ...« Znači, na čelu borbe protiv mađarske revolucije bio je mitropolit Stratimirović. Međutim, istoriska istina je sasvim drugačija. Mitropolit Stratimirović je umro u Karlovcima 29 septembra 1836 godine — dakle dvanaest godina pre 1848, pa, razumljivo, nije ni mogao da bude na čelu te borbe. Na njenom čelu zaista je stajao jedan crkveni poglavnik, ali to nije bio Stratimirović, nego patrijarh Josif Rajačić koji je za sve vreme ustanka 1848/49 bio ne samo crkveni nego i vojni (pošto je izabrani vojvoda Steva Šupljikac tri meseca po povratku iz Italije naprasno umro u Pančevu) i politički starešina.

Dalje, na strani 22 Konstantinović, izlažući kulturne i političke prilike iz sredine prošlog veka piše o Branku Radičeviću: »Kritika Slovaka Ljudevita Štura na njegovu drugu knjigu pesama, oštra i pretežno negativna, po svemu je pojačala njegovu grozničavost u radu, i, u ponečem doprinela rđavom raspoloženju koje je njime vladalo. Drugu knjigu pesama (»Gojko« i »Hajdukov grob«) Branko Radičević je štampao krajem proleća 1851 (kako piše Pavle Popović u predgovoru najpotpunijeg izdanja Brankovih pesama — zajedničkog izdanja Matice srpske i Srpske književne zadruge — god. 1924) A. Šturova kritika izišla je 1852 u slovačkom listu »Slovenske pohladi«, broj 3 i 4. Još u leto 1851 Branko je osetio bolest. Kada je 24 jula posetio Bogoboja Atanackovića on je već i spoljnim izgledom odavao da je ozbiljno bolestan. Te godine on je već fizički iznuren i na pitanje kada će dovršiti iznuren i na pitanje kada će dovršiti kosovski epos odgovara Risti Mihajloviću: »Ja sad pevam o ašovu i motici«. Poslednju lirsku pesmu napisao je 9 maja 1850 (»Ukor«). Devetog januara 1853 (dakle manje od godine posle Šturove kritike) Branko baca krv i ne može čak ni na važna pisma svoj[illegible] prijatelja da odgovara. U aprilu (ili maju) je u bolnici — u junu (18 juna 1853) on je umro. Koncipirao je odgovor Ljudevitu Šturu ali ga nije objavio. (Pomenuto izdanje iz 1924 donosi koncept toga odgovora). Prema tome istoriski nije utvrđeno da je kritika Ljudevita Štura pojačala »njegovu grozničavost u radu«. Za dve poslednje godine života Branko je malo ili sasvim nikako pevao. »On davno nije pevao — piše Pavle Popović; — poslednja pesma »Ukor« iz 1850 je godine, u maju. Ali je jamačno pročitavao svoje ranije pesme, pregledavao ih, dote[illegible]vao«. O Branku postoji ogromna literatura Neki autori objašnjavaju njegovu neaktivnost poslednjih godina života njegovom bolešću a neki (kao V. Petrović) i time što je, po njihovom mišljenju, stajao na prekretnici, jer je njegova već razvijena pesnička ličnost tražila noviji i puniji izraz. (Poznato je, naime, da je Branko Radičević 1849 i 1850 prešao na epske pesme).

Na strani 33 označeno je da je Aleksandar Karađorđević došao na presto 1843 — a on je na njemu još od 2 septembra 1842. Godine 1843 Rusija, ondašnji protektor Srbije, tražila je potvrdu i ponovni izbor kneza. I to je i učinjeno.

Na strani 41 piše: »Težak reakcionarni pritisak i u austriskoj Vojvodini i u obrenovićevskoj Srbiji, onemogućavao je svaki razvitak literature. Kolikogod je srpska književnost postigla velike rezultate i dostigla značajne domete do 1848 (naročito godinu dana pred revoluciju, 1847), toliko je posle ugušene revolucije opala, zapravo se skoro potpuno ugasila«. Kako je u to vreme u Srbiji vladao knez Aleksandar Karađorđević (1842—1858) to ne može biti reči o reakciji posle 1848 u obrenovićevskoj već (ako ostanemo pri istoj stilskoj figuri) u karađorđevićevskoj Srbiji.

Na istoj strani označeno je da je bitka kod Manđente i Solferina (između Piemonta i Francuza, s jedne strane ,i Austrije, s druge) bila 1860. A ona je bila 1859 (4 juna).

Na idućoj strani (42) piše: »Od takvih družina je stvorena, 1860 godine, »Ujedinjena omladina srpska.

... A ujedinjena omladina srpska osnovana je na skupštini đačkih družina u Novom Sadu od 15—18 avgusta 1866 godine. Dakle, šest godina kasnije.

Itd., itd.

Uz to knjižica je slabo redigovana i sa mnogim korektorskim greškama (negde vrlo nezgodnim, na primer urednik »Srbije« Ljubomir Kaljević ispao je Kraljević), ispao je, na primer, na 16 strani Luger, a u komentaru Liger).

Evo nekoliko grešaka koje je trebalo ispraviti: poglobljen znači produbljen, ne produžen (38), vesoljni znači i celokupni, bez veze s vasionom (40), smeti nije isto što i hteti (41), umen je razuman, ne glup (49), neomajno nije nesmanjeno, već pouzdano (54), cukrarna nije nipošto poslastičarnica (65), već je to naziv kuće u kojoj su stanovali rano umrli pretstavnici slovenačke Moderne, Kete i Murn, Novice (naziv lista) ne mogu biti Novine (110), kod transkribovanja imena Costa (latinicom) treba znati, da je ime talijanskog porekla, pa se u transkripciji piše: Kosta, a ne Costa (ćirilicom) kako je to štampano na str. 111. Prevoditi pridev: verni sa svesan (77) umesto religiozan znači namerno menjanje Cankarova teksta.

Ovo su greške koje je teško pravdati, jer ih ima mnogo i suviše teških. Izdavači treba da se svakako zamisle, da uvide štetnost ovakvog nesolidnog rada. Svaka pojedina knjiga je dokumenat vremena. I to dokumenat koji ostaje često vrlo dugo, po nekoliko stoleća. Neodgovoran odnos ma i jednog jedinog saradnika prema knjizi teško se osvećuje.

Tone POTOKAR

Recenzent »Književnih novina« Svetislav Mandić sasvim je konvencionalno prikazao ovu knjigu. On piše, na primer, na jednom mestu: »Zato Konstantinovićeve strane o selu i palanci obrenovićevske i karađorđevićevske Srbije, ili o 1848 godini (!?), ili o srpskom romantizmu (!?) — kome je, nužno, jer reč je o njegovom najboljem pretstavniku — posvećeno celo jedno poglavlje — zaslužuju pažnju poznavalaca toga vremena.« A čitavo poglavlje o 1848 iznosi — jednu stranicu. A poglavlje o romantizmu — tri stranice. A tu su i utvrđene greške. Poznavaocu toga vremena stoji na raspoloženju relativno bogata literatura i o 1848 i o romantizmu. I ovde (nastranu što je ovo biblioteka za pionire) oni ne bi imali ništa novo da nađu. Niti je to Konstantinović hteo u ovakvoj kompoziciji knjige. Ako bi ta poglavlja i zasluživala pažnju poznavalaca — ona bi je zasluživala jedino po tim greškama.

Na kraju hteo bih još i ovo da kažem: Posao ove vrste kakvog se prihvatio Radomir Konstantinović vrlo je težak i vrlo ozbiljan posao. On zahteva proučavanje jedne ogromne literature, istraživanje po ogromnoj arhivskoj građi. To je i književni i istoriski posao. Lepo je i simpatično što mu se posvetio jedan mlad čovek, jer mi danas imamo vrlo malo mladih ljudi koji na tom polju rade. Primećuje se da je on i koristio zamašnu literaturu i da je u njenom proučavanju poodmakao. Ima u toj knjizi i pravih vrednosti koje se ne moraju konvencionalno nakalemljivati, nego koje se imaju samo objektivno priznati. Ali ovakve netačnosti i proizvoljnosti kompromituju njen ugled i ugled biblioteke koja ju je izdala.

Steva MAJSTOROVIĆ

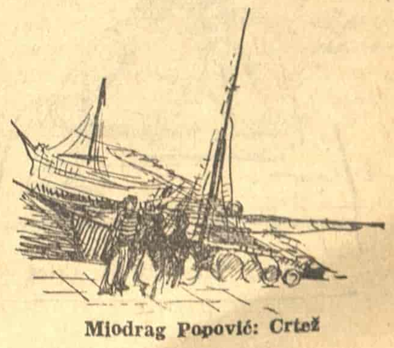

Miodrag Popović: Crtež

Kratke vesti iz inostranstva

Anri Barbis

PETNAESTOGODIŠNJICA SMRTI ANRI BARBISA

U Francuskoj je proslavljena petnaestogodišnjica smrti velikog francuskog pisca i borca za mir Anri Barbisa. Povodom ove godišnjice održane su komemoracije 10 septembra u Parizu i 17 septembra u Arasu.

NOVA KNJIGA LENGSTONA HJUZA

»Simpl iznosi svoja mišljenja« naziv je najnovije knjige naprednog crnačkog pisca Lengstona Hjuza. Kroz svoga junaka Džesi B. Sempla, koji nosi nadimak »Simpl« (običan), Hjuz ustvari iznosi svoje pogiede na kapitalističko uređenje i pitanje rasne diskriminacije u Americi.

MUZIKA I TIŠINA

Na muzičkom festivalu koji je nedavno održan u Edinburgu, čuveni dirigent Ser Tomas Bičam dirigovao je Strausovu kompoziciju »Arijana u Naksosu« Posle jednog otsviranog stava, kada se nije predvidala nikakva pauza, odjeknuo je aplauz. Dirigent je utišao orkestar i ljutito se obratio publici: »Tišina, molim vas! Više bih voleo da zviždite kada je to zaista umesno, nego da aplaudirate u nevremeI«

SMRT NEMAČKOG NAPREDNOG PISCA ERNSTA VIHERTA

U Nemačkoj je nedavno u svojoj 67 godini umro Ernst Vihert, pesnik i romansijer, antifašista i borac protiv Hitlerove Nemačke. Vihert je 1933 godine bio interniran u Buhenvald, odakle je docnije pušten pod uslovom da se drži neutralno. Za vreme Hitlerove Nemačke Vihert nije ništa izdavao. Poznat je njegov roman, objavljen posle rata, pod nazivom »Totenvald«, koji pretstavlja veoma interesantan dokumenat o hitlerovskoj Nemačkoj.

PROSLAVA GODIŠNJICE SMRTI EMILA ZOLE

U nedelju 1 oktobra proslavljena je u Medanu (Francuska) četrdeset i osma godišnjica smrti velikog francuskog pisca Emila Zole

SUPERLATIVI

Američki romansijer Džon O'Hara objavio je u »Njujork Tajmsu« svoju studiju o piscu Ernstu Hemingveju, koja, kako izgleda, prevazilazi sve kritike dosada pisane o nekom romanopiscu, pesniku ili dramaturgu.

»Hemingvej — piše O'Hara — je najveći savremeni autor, najveći pisac koji je živeo posle Šekspira, da, najvažniji od miliona pisaca koji su živeli posle 1616 godine«.

Godina 1616, kako se zna, bila je godina smrti velikog Viljema!

NOVI ROMAN ERNSTA HEMINGVEJA

Ipak, poslednje delo Hemingveja »Preko reke i među drvećem«, koje se pojavilo desetak godina posle njegovog poznatog romana »Za koga zvona zvone«, različito je komentarisano u Americi. Tako je za kritičara revije »Njuzvik« ovaj roman »Najbolja knjiga slavnoga pisca i najdublja misao«, a za kritičara »Tajma«: »Čuveni stil Hemingveja koji pretstavlja poetičnu mešavinu zategnutosti i beznadežnosti, u ovome romanu samo je parodija samoga sebe«.

DIMA NA FILMU

Prema memoarima Aleksandra Dima-oca napisao je Klod Blanšar scenario koji prikazuje život ovog francuskog književnika. Film će se zvati »Dima veličanstveni«, a biće realizovan od strane francusko-italijanske produkcije u Ru-koloru, istovremeno kad i »Mletački trgovac«.

NOVI FILM VITORIJA DE ŠIKA

»Velikodušni Toto« je naslov novog silma na kome sada radi Vitorio de Šika. Ovaj film treba da bude treći deo trilogije čija su dva prva dela »Suša« i »Krađa bicikla«. Autor scenarija ovog filma je Cezare Cavatini, jedan od najmarkantnijih figura italijanske neorealističke škole.

RIHARD STRAUS NA FILMU

Čuveni kompozitor Rihard Straus je pristao, posle dugih pregovora, da sam igra u filmu koji će prikazati njegov život. Ovaj film snima preduzeće »Kontinental-film« u Minhenu. Rihard Straus, koji u dubokoj starosti živi u Beču, sarađuje sada na pisanju scenarija ovog filma, koji pored njegove biografije treba da prikaže i period od 70 godina evropskog muzičkog života.

SCENARIO ERIHA KESTNERA

Posle ogromnog uspeha filma »Emil i detektivi«, prema poznatom dečjem romanu Eriha Kestnera, sada se u Berlinu snima novi film »Dvostruka Lota«, prema istoimenom Kestnerovom romanu. Reditelj filma je Jozef fon Baki, a scenario je napisao sam Kestner.

»BESMRTNI OJLENŠPIGEL«

Istovremeno sa proslavom godišnjice čuvenog de Kosterovog dela »Til Ojlenšpigel« u Hamburgu je završen film »Besmrtni Ojlenšpigel«, za čiju je osnovu uzet Kosterov roman. Film je snimio E. Rajnhard, dok je muziku, prema prastarim flamanskim motivima, kumponovao Oskar Hloupek.

PRVI CRNAČKI FILM

U Maroku je osnovano »Afričko kinematografsko preduzeće«, koje je sebi stavilo u zadatak da snima filmove iz života stanovnika Afrike — Arapa i crnaca. U prvom filmu ovog preduzeća, »Igračica iz Marakeša«, nastupaju crnački glumac Habib Benglija i Siren Adžemova, primabalerina Metropoliten opere u Njujorku.

Predrag Milosavljević: Crtež

A. N. Ostrovski: *Izabrane komedije i drame*

(Izdanje »Prosvete«, 1950)

Od četrdeset sedam komada, koliko je A. N. Ostrovski ukupno napisao, oko dvadeset dela ulazi u uži izbor za prikazivanje i čitanje.

Izdavačko preduzeće »Prosveta«, koje je pre četiri godine objavilo prvu knjigu izabranih komedija i drama Ostrovskog, a nedavno i drugu, pružilo je čitaocima deset komada ovog slavnog dramskog pisca. Ove dve knjige obuhvataju stvaranje Ostrovskog u razmaku od skoro tri i po decenije (od početka pedesetih godina do 1883) i, što je najvažnije, sadrže dela u kojima Ostrovski slika različite sredine. Tu su komadi u kojima književnik prikazuje trgovce — despote i osobenjake, izrazite pretstavnike »carstva mraka«, i spahije u vremenu opadanja prevlasti plemstva koje se grčevito bori za svoje pozicije, ali je nemoćno da se jače suprostavi novim društvenim činiocima. U izabranim delima Ostrovskog vidimo i pretstavnike tek formirane — u ono doba — ruske krupne buržoazije, koja je osećala izmicanje tla ispod nogu neradnog i dezorijentisanog plemstva, i koja nastoji da izvuče za sebe što veće koristi iz odnosa stvorenih opadanjem plemićke klase, porastom industrije, aktivnošću kapitala i grozničom »velikih poslova«. Isto tako, u izbor su ušli komadi o činovnicima koji umeju da prave karijeru — i onima koji neće da se prilagode nepisanim zakonima osione, krute, samouverene i samožive birokratije. Ovim izborom obuhvaćena su i dva komada Ostrovskog iz života provinciskih glumaca, iz sredine u kojoj je pozorište potpuno zavisilo od nekulturnih špekulanata — impresarija i od bogatih »obožavalaca« mladih glumica.

Izbor je uglavnom dobro izvršen, ali je za diskusiju da li su komadi »Sirotinja nije greh« i »Bez krivice krivi« s pravom zauzeli mesto u dvema knjigama izabranih dela Ostrovskog. Zar nije bilo bolje dati umesto onog prvog komada komediju »Bankrot« ili »Svoji smo ljudi — nagodićemo se« koja dublje i jače zahvata život ruskog trgovačkog staleža sredine prošlog stoleća? Isto tako, sporna je potreba donošenja dva komada iz glumačkog života. Ma koliko da je popularan i scenski zanimljiv, komad »Bez krivice krivi« svakako ne može da pretenduje na rang najboljih dela A. N. Ostrovskog. Zato je, smatram, bilo celishodno izostaviti taj komad i zadovoljiti se donošenjem samo jednog dela iz glumačkog života (»Talenti i obožavaoci«). Umesto »Bez krivice krivi« u izabrana dela Ostrovskog mogla bi ući komedija »Lude pare« u kojoj je izvrsno obrađena tema potiskivanja parazitskog gradskog plemstva sa njegovih dotadašnjih pozicija i formiranja grupice »poslovnih ljudi« koji izvlače ogromne profite i stvaraju nove oblike eksploatacije.

Ostali komadi obuhvaćeni dvema knjigama izabranih dela Ostrovskog, u savesnom prevodu K. Taranovskog, zaista pretstavljaju vrhunce stvaranja ovog klasika. To su komadi: »Oluja«, »Kola mudrosti — dvoja ludosti«, »Šuma«, i »Devojka bez miraza« u prvoj knjizi, a »Unosno mesto«, »Vuci i ovce«, »Poslednja žrtva«, i »Talenti i obožavaoci« — u drugoj.

Ostrovski, koji je na sceni Narodnog pozorišta u Beogradu igran još osamdesetih godina, imao je tada branioca i zatočnika u ličnosti Milovana Glišića. Braneći Ostrovskog od upravnika Milorada Šapčanina, koji nije polagao na realistički repertoar, Glišić je u svojstvu dramaturga beogradskog Narodnog pozorišta preveo »Oluju« (pod naslovom »Bura«) i »Kola mudrosti — dvoja ludosti«, dok je »Unosno mesto« (pod naslovom »Pisarsko mesto«) preveo Živojin Jovičić u čijem je prevodu, ubrzo posle otvaranja pozorišne zgrade, prikazan prvi put i Gogoljev »Revizor«. Sva tri pomenuta komada Ostrovskog prikazana su 1881 i 1882 godine, a 1892 dat je i jedan od slabijih njegovih komada »Šaljivci«.

Tada je Ostrovski nije održao na beogradskoj pozornici, ali danas on ima brojnu publiku koja zna da ceni ovog pisca — borca za demokratsko pozorište, blisko masama i istinito u slikanju društvenih pojava onoga doba i one sredine u kojoj je književnik živeo i stvarao.

Ostrovski zaslužuje pažnju ne samo kao stvaralac niza velikih dramskih dela, nego i kao teoretičar pozorišta. On se uspešno bavio pitanjima glume i stvorio je neku vrstu »sistema« kojim je u mnogome nagovešten kasniji »sistem« Stanislavskog. Napredan u shvatanju društvenih odnosa i u ukazivanju na zla i nevolje, Ostrovski se znatno uzdigao iznad svoga doba i iznad društva iz koga je nikao. U tome je jemstvo za trajan život njegovih dela.

Lav ZAHAROV

Iz koncertne dvorane

Dva koncertna gostovanja

(Violinista Pina Karmireli i dirigent Rudolf Danbar — 22 i 25. IX 1950)

Pina Karmireli se već pre više od deset godina afirmirala kao umetnica vanrednih kvaliteta. Njeno prvo gostovanje u Beogradu to je i potvrdilo: bravurozna tehnika, čista intonacija, precizna ritmika, široka dinamička skala, plemeniti ton — sve joj to pruža vanredne mogućnosti za rešavanje najkomplikovanijih tehničkih zahteva do visoko zadovoljavajuće mere.

Ali sva ta tehnička spremnost služi Pini Karmireli isključivo kao sredstvo za ostvarivanje Njen koncert je naime pokazao da se ona ne zadovoljava i ne ostaje kod spoljnih efekata, nego duboko prodire u sadržaj dela svojom jakom individualnošću. Već u Fresko Baldi — Kortijevoj »Ariji« (na G — žici) iznenadila nas je lepotom oblikovanih fraza i napetošću u gradnji, koju je zadržala u interpretaciji čitavog programa Njena jaka stvaralačka snaga očitovala se osobito u Bahovoj »Partiti« u kojoj je pokazala smisao ne samo za oblikovanje pojedinih stavova, nego je znala čitavoj cikličnoj formi dati zaokruženu celinu koja je rasla u svojoj unutrašnjoj dinamici sve do krasno raspevanog poslednjeg stava. Baš u toj kompoziciji uverila nas je o bogatstvu svoje muzikalnosti i nadarenosti za ostvarivanje i pokazala iz kakvih dubina se mogu crpsti lepote Bahove muzike. Osim toga sigurno je da joj pri tome pomaže i studiozno prilaženje poznavanju Bahovog stvaralaštva, odnosno osobenosti i značajnosti njegovog stila. Kao takva, Karmireli spada u vrstu najozbiljnijih i najubedljivijih interpretatora Bahove muzike.

U Betovenovoj »Sonati« — iako je bila oblikovana u smislu neuobičajene koncepcije, ipak se u arhitektonskom odvijanju kompozicije ispoljavala snažna muzikalna individualnost umetnice koja je (kao kod Baha) povezivala pojedine stavove u celinu. Ipak, sva lepota nije mogla doći do potpunog izražaja, jer je smetao raštimovani klavir, iako je pianista pružio tesno i skladno povezano muziciranje sa solistom. Zvučna nejedinstvenost narušavala je potrebnu plastiku.

U drugom delu programa, svojim obimnim izražajnim sredstvima Pina Karmireli izgradila je do profinjenih minucioznosti »La Fontana d'Aretusa« od Šimanovskoga. Čistim i jasnim oblikovanjem ostvarila je »La petit âne blanc« od Ibera, »Chanson russe« od Stravinskog u čija dela je položila puno toplog i iskrenog osećanja. Još u De Falje interpetirala je punim zaletom i prisnim koloritom. Koncert je završila Paganinijevom »Sonatinom« muzikalno zrelo i ubedljivo. Iz svakog autora znala je iscrpsti najskrivenije lepote i na njoj svojstven način posredovati i probuditi u slušaocima lepotu i plemenitost osećanja.

Marijan Lipovšek je umetnicu pratio kao jednako vredan umetnik sa puno smisla za jedinstveno muziciranje u Betovenoj »Sonati« u kojoj je njegova umetnička snaga upravo dominirala. U pratnji, Lipovšek je znao vešto podrediti svoj instrumenat solisti, ali pri tome nije zaboravljao da izrazi najmanju misao. Ritmički precizan, dinamički uravnotežen, u pratnji skladan, u fraziranju i gradnji plastičan, mnogo je doprineo kvalitetu muziciranja. Ovoga umetnika snažne kulture, koga smo upoznali već na mnogim koncertima, želeli bismo da jednom slušamo kao solistu.

* * *

Rudolf Danbar dirigovao je Simfoniskim orkestrom Radio Beograda. Na programu su pored poznatih (Veber, »Oberon« — uvertira, Dvoržak »V simfonija«) bila i dva nepoznata dela: »Adagio« od Barbera i »Meksikanski salon« od Koplenda.

Prvo delo ne pretstavlja nešto naročito novo, niti po sadržini, niti po stilu. Autor teži za čistim muziciranjem, bez naročitih problema, bez naročite napetosti, te ne ostavlja dublji utisak.

»Meksikanski salon« je svakako interesantna kompozicija po svojoj strukturi i dosetkama, ali ipak ne pretstavlja neki ozbiljni doprinos simfoniskoj muzici. Ovo po strukturi originalno delo deluje kao šarenilo kontrasta u tempu i ritmu, sentimentalnosti i sirove, suvišne oštrine, a ne pruža jasne muzičke misli. Sumnjam da se autor služi bitnim osobinama meksikanskog folklora. Sigurno da je takva primena narodnih melodija ne vodi ka oplemenjivanju suvremene muzike. Takvo shvatanje može da doprinosi isključivo »originalnosti i interesantnosti«, što za naše pojmove znači potsmeh plemenitoj muzičkoj misli pa makar i po cenu duhovitosti.

Rudolf Danbar pokazao se kao temperamentan i muzikalan dirigent koji ima smisla za gradnju, ali premalu pažnju polaže na detaljno oblikovanje. Očevidno je bilo da nije mogao uhvatiti živi kontakt sa orkestrom zbog nepotpune manualne tehnike, nejasnih nastupa, a često je davao suvišne znakove koje orkestar nije mogao da uhvati ni da prihvati. Zbog toga je kvalitet izvođenja čitavog programa više ili manje trpio, naročito u teškoj i u ritmički komplikovanoj kompoziciji Koplenda.

Mladog dirigenta je publika simpatično primila i na kraju nagradila priznanjem, pre svega za Dvoržakovu »Simfoniju«.

Ivan SILIČ

BORBA SLOVENAČKOG NARODNOG POZORIŠTA U TRSTU

(Nastavak sa prve strane)

log igra Goldonijevog »Lažljivca«, Makijavelijevu »Mandragolu«, »Skakavce« od Helmanove — dakle, međunarodni umetnički program. Pozorište je republičko, a ne privatno, da bi ga morali materijalno pomagati iz Italije... Zar i SNG u Trstu nema prava na iste beneficije i potpore od uprave STT, kad znamo da je slovenačkog življa u Trstu mnogo više negoli italijanskog na Rijeci?...

Položaj i borba SNG u Trstu ne smeju biti Jugoslovenima nevažna ili čak sporedna stvar. Zbog događaja u svetskoj politici koji ponovo ističu u prvi red pitanje Trsta, moramo se ponovo i sa svom odlučnošću zauzeti za to pozorište i obezbediti mu pozorišni hram u Trstu koji bi mu omogućio puni umetnički razvoj. Naša briga ne sme biti samo slovenačko pozorište u Trstu, nego i umetnički značajno pozorište, koje je tim važnije baš na području gde se stiču i ukrštaju razni međunarodni politički, nacionalni i kulturni putevi. Misija SNG u Trstu nije samo nacionalno-lokalna, nego u najvećoj meri i umetnička. Zato je neophodno da se stvore svi uslovi koji su mu za to potrebni. Njegov kulturni i umetnički značaj nije ništa manji od matičnog pozorišta, a u nacionalnom pogledu je još veći, jer deluje na teritoriji gde se naš živalj tlači već stolećima.

U drugoj polovini 18 stoleća Šiler je doviknuo Nemcima da ne mogu biti narod dok nemaju svog narodnog pozorišta. Da bi naš narod na tršćanskoj teritoriji ostao živi deo slovenačkog naroda i čvrsto povezan sa FNRJ, potrebno mu je pozorište kao što mu je potreban hleb. Marljivu i sposobnu pozorišnu družinu, koju treba osvežiti novim snagama, već ima, ali je tačno i to da je pod takvim okolnostima, pod kojima je prisiljena da radi, njen dalji umetnički razvoj problematičan. Ni iz nacionalnih, ni iz političkih razloga ne sme nam biti svejedno kakve umetničke razvojne mogućnosti ima SNG u Trstu jer je ono velika ljubav i potreba našeg čoveka na toj teritoriji.

Bratko KREFT

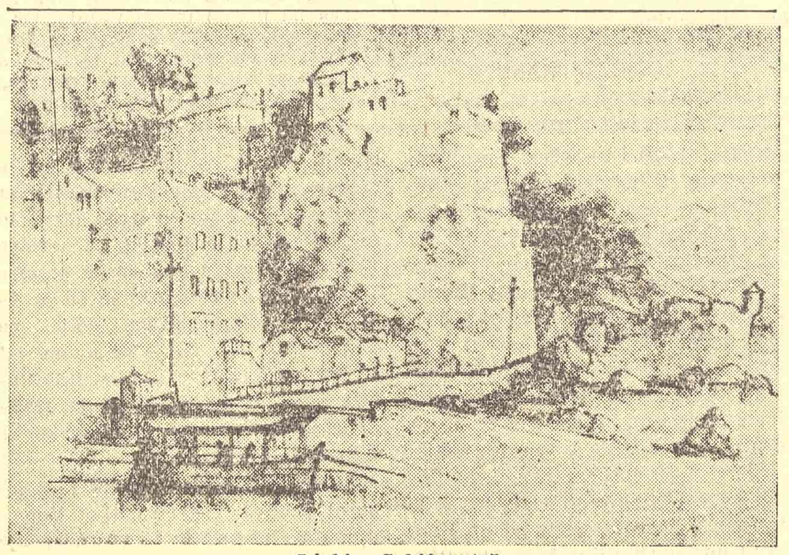

Ljubica Sokić: crtež

U Hrvatskoj će se održati proslava povodom petstogodišnjice rođenja pesnika Marka Marulića

Povodom petstogodišnjice rođenja pesnika Marka Marulića, u svim kulturnim centrima Hrvatske uskoro će se održati proslave. U Zagrebu je osnovan Glavni odbor za proslavu na čelu sa akademikom dr. Antonom Barcem.

U Splitu, rodnom mestu pesnika Marulića, proslava će trajati od sedmog do devetog oktobra. Tom prilikom, pored ostalog ,biće otvorena izložba Marulićevih dela i otkrivena spomen ploča na kući u Nečujmu. Stara palata, u kojoj se sastajao Marulić sa svojim književnim savremenicima, urediće se za izložbu koja će biti otvorena oko 22 oktobra. Na ostrvu Šolti, u kući u kojoj je pesnik proveo poslednje dane života, docnije će biti uređen Marulićev muzej.

DVA VOJVODJANSKA MUZEJA

Jedan od najvećih posleratnih muzeja je Vojvođanski muzej u Novom Sadu u zgradi Matice srpske. Osnovan je 1947, a otvoren krajem 1948. Zasada ima tri odeljenja: arheološko, istorisko i prirodnjačko, a uskoro će biti otvoreno i etnografsko — prirodnjačko odeljenje.

U arheološkom odeljenju izloženi su predmeti od kojih su neki stari i po nekoliko hiljada godina. Jedino tragovi paleolita, najstarije epohe u razvitku čovečanstva, nisu do danas sigurno utvrđeni na teritoriji današnje Vojvodine. Neolitsko razdobije okarakterisano je i razvitkom i opštom upotrebom grnčarije. Bakarno, bronzano i željezno doba prikazano je nizom izloženih arheoloških objekata. Svi oni pokazuju mnogostruku raznolikost u stilu i izradi, na osnovu čega se daje zaključiti da su se na teritoriji današnje Vojvodine u to doba formirale nove etničke grupe. Rimsko doba ostavilo je takođe mnogo tragova na teritoriji Vojvodine, naročito u Sremu, koji je nekoliko vekova bio u sastavu Rimske imperije I doba velike seobe naroda ostavilo je vidnih tragova na teritoriji Vojvodine, i to mahom u grobovima.

Istorisko odeljenje smešteno je privremeno, u pet izložbenih dvorana. Prva dvorana prikazuje omladinski pokret (Ujedinjenje omladine srpske) 60-tih i 70-tih godina prošlog veka; druga, postanak i razvitak socijalističkog pokreta u Vojvodini pod rukovodstvom Svetozara Markovića i Đoke Mijatovića; treća, četvrta i peta — Narodnooslobodilački pokret i borbu naših naroda u Vojvodini od prvog razbuktavanja narodnog ustanka pa sve do pobede naše narodne revolucije. Tu su izložene i uspomene petorice naprednih vojvođanskih književnika koji su streljani u toku okupacije ili su poginuli kao partizani: uspomene na Miloja Čiplića, Branka Bajića, Vitomira Jovanovića, Vladimira Kolarova i Dejana Brankova. Postanak i razvitak partizanske štampe u Vojvodini takođe je odlično prikazan autentičnim svedočanstvima. Izložena je i jedna mala, ilegalna partizanska štamparija, koja je tajno prenesena, u početku ustanka, iz Beograda u Srem, i stavljena u partizansku bazu na Šušnjarevom salašu kod Surduka. Na istaknutom mestu izložene su i slike narodnih heroja Vojvodine: Žarka Zrenjanin-Uče, Svetozara Markovića-Toze, Stanka Paunovića-Velika, Janka Čmelika, Radivoja Ćirpanova, Boška Palkovljevića-Pinkija, Sonje Marinković, Stevice Jovanovića.

Vojvođanski muzej je za relativno kratko vreme svoga postojanja, u razdobiju od svega tri godine, postigao tako velike uspehe i pokazao takve rezultate da je s pravom izvojevao prvo mesto među svim jugoslovenskim muzejima u takmičenju u radu na izgradnji našeg novog socijalističkog društva i formiranju naše nove, socijalističke kulture.

*

U septembru 1947. prilikom otkrivanja Brankovog spomenika, otvoren je drugi veliki muzej Autonomne Pokrajine Vojvodine — Gradski muzej u Sremskim Karlovcima. Od otvaranja do danas muzej je obogaćen nizom novih predmeta i dokumenata i svakoga dana se sve više bogati.

Karlovci i njihova okolina su vrlo bogato područje za prikupljanje arheološkoistoriskog materijala od najstarijih vremena, pa je zato već dosad u ovom muzeju obilje predmeta kojima bi mogli pozavideti i najveći naši muzeji. I ovaj muzej ima više odeljenja, ma da su pojedina još u početnom stadijumu.

Predmeti preistoriskog i istoriskog doba smešteni su u jednu zasebnu odaju. Tu je najviše kamenog oruđa iz bronzanog doba, koje se u ovim krajevima, kao i u mnogim krajevima naše zemlje još dugo upotrebljavalo.

Godine 1699 sklopljen je u Karlovcima Karlovački mir. Na mestu gde je obavljena procedura sklapanja mira — podignuta je spomen-kapela. Dokumenti iz tih vremena zanimljivi su i obilato zastupljeni u ovom muzeju. Za vreme rata 1716 Karlovčani su se, kao hrišćani, jako istakli u borbi protiv Turaka u ratu između Turske i Austrije. Kod Turaka bili su na zlu glasu i zato kad su ovi polazili opljačkali su grad kao retko koji. Austrija je tada dodelila gradu veliku oštetu: 12.000 jutara zemlje, o čemu u muzeju postoji velika povelja, koja je izdata 1721 na latinskom jeziku.

Vrlo su zanimljivi izloženi predmeti u sobi Branka Radičevića: školski zadaci, svedodžbe osnovne škole i gimnazije, veliki školski katalog u kome su, pored ostalog, upisane i Brankove ocene, sve odlične, a usto i titula cenzora, zamenika nastavničkog. Uz Brankove zadatke izloženi su i razni predmeta koji se odnose i na druge naše književnike, koji su učili ili živeli u Karlovcima. Tako je izložena i jedna molba Zmaja Jovana Jovanovića, kojom moli da bude postavljen za lekara karlovačkog. Uz nju je izložen i izvestan broj lekarskih recepata pisanih Zmajevom rukom karlovačkim građanima. U vezi sa redakcijom časopisa »Brankovo kolo« izložena je fotografija osnivača časopisa Paje Markovića-Adamova i kasnijeg urednika i saradnika istog lista. Izložen je i izvestan broj pisama pojedinih saradnika ovog časopisa. Među njima se nalaze i neka pisma i rukopisi Borisava Stankovića, koji je, kao što je poznato, objavio i ovom časopisu niz svojih pripovedaka. Uz ove rukopise prikazan je i razvoj naše štampe, počev od »Novina serbskih« u »carstvujuščem gradu Vieni« 1814, pa do »Skoroteče« Tu su izloženi i portreti i najistaknutijih karlovačkih istoričara. U muzeju se nalazi i slika čuvene karlovačke škole u kojoj je i Vuk Karadžić probavio jednu godinu, učeći se »latinskoj, nemeckoj i slovenskoj gramatici« — godine 1806. Vrlo je zanimljiv i zapisnik sa zbora karlovačkih građana godine 1791 u kome se donosi zaključak o osnivanju karlovačke gimnazije. Ovu gimnaziju osnovali su sami Karlovčani, a izdržavali je oni i ostali »čovekoljubivi Srbi« punih 130 godina. Za to vreme kroz nju su prošli mnogi znameniti ljudi našeg javnog, kulturnog i crkvenog života. Izložene su i slike raznih narodnih sabora vojvođanskih Srba. Najvažniji sabor održan je 1 maja 1848, kada je na skupštini proglašena srpska Vojvodina, sastavljena od Bačke, Banata i Srema, a Stevan Šupljikac izabran za vojvodu. Jedna od izloženih slika prikazuje kako patrijarh Rajačić sa privilegijama u ruci saopštava poslanicima da je Srbima dato pravo na posebnu teritoriju i svog vojvodu.

Siniša PAUNOVIĆ

Beleške

GOSTOVANJE U BEOGRADU PRVIH DIPLOMIRANIH STUDENATA SLOVENAČKE AKADEMIJE ZA POZORIŠNU UMETNOST — 2 i 3 oktobra ove godine gostuje u Narodnom pozorištu u Beogradu prva generacija Akademije za Igralsko umetnost, klasa prof. Ivana Levara sa svojom diplomskom pretstavom »Tri sestre« od Čehova.

U LJUBLJANI ĆE SE OTVORITI IZLOŽBA UMETNIČKE FOTOGRAFIJE — U novembru ove godine u Ljubljani će biti otvorena Savezna izložba umetničke fotografije. Izložbu priprema Savezni odbor foto i kino amatera Jugoslavije.

IZLOŽBA SLIKA MIĆE POPOVIĆA — Na Kalemegdanu u paviljonu Cvijete Zuzorić otvorena je izložba našeg mladog slikara Miće Popovića. Autor je izložio 160 radova od kojih 100 ulja, 30 akvarela i 30 crteža.

NOVA DRAMSKA DELA KNJIŽEVNIKA MAĐARSKE NNACIONALNE MANJINE — Mađarsko Narodno pozorište u Subotici stavilo je ove godine na svoj repertoar tri drame mađarskih književnika pripadnika mađarske nacionalne manjine u Vojvodini. Prikazaće se »Novi svet« od Vajganga Uožeta, »Smena« od Debrecina Jozefa i »Nova svetlost« od Sandora Bogdanfija.

NOVA POZORIŠNA SEZONA U RIJECI — Prvog oktobra u riječkom Narodnom kazalištu počela je nova pozorišna sezona. Pozorište je pojačano novim članovima iz riječke Radio stanice, zagrebačkog i subotičkog kazališta, tako da ansambl Hrvatske drame u Rijeci ima sada dvadeset i šest članova.

PRIREDBE ZA VREME ZAGREBAČKOG VELESAJMA — Poslovnica za kulturno-umetničke priredbe organizovala je dosad, povodom četvrtog Zagrebačkog velesajma, niz umetničkih priredbi na kojima su pored domaćih izvođača učestvovali gosti iz republika i inostranstva. Nastupio je Državni ansambl pesama i igara NR Makedonije, solisti Beogradske i Ljubljanske opere. Anita Mezetova i Janez Lipovšek, uz pratnju Danila Švara, izveli su dela kompozitora osamnaestog stoleća Gluka, Hendla, Hajdna i slovenskih romantičara Čajkovskog i Rahmanjinova, francuskih i španjolskih majstora i savremenih jugoslovenskih kompozitora

Hrvatsko narodno kazalište dosada je već izvelo dramu »Vasja Železnova« od Gorkog, »Male lisice« od Lilijan Helman, balet »Bahčisarajska fontana«, komediju »Skup« od Marina Držića, a u operi »Toska« od Pučinija pevala je naslovnu ulogu Zinka Kunc.

U okviru Velesajma održava se u zagrebačkom Narodnom kazalištu i savezna revija savremenog odevanja. Veći deo izloženih modela izrađen je u Hrvatskoj i Srbiji, ali su zastupljene i Slovenija, Bosna i Hercegovina, Makedonija i Crna Gora. Revija je propraćena zabavnih umetničkim programom, koji izvode članovi zagrebačkog Narodnog kazališta.

U Zagrebu sada gostuje i artističko preduzeće Srbije »Cirkus« u čijem programu učestvuju, pored domaćih, i artisti iz Francuske, Nemačke i Austrije.

KONZERVACIJE CRKVE SVETE SOFIJE NA OHRIDU — Savet za nauku i kulturu FNRJ obrazovao je komisiju stručnjaka sa zadatkom da ispita stanje crkve sv. Sofije na Ohridu. Pristupiće se očuvanju crkve kao arhitekture, fresaka i ikona. Ovo je prva komisija te vrste koja ima za zadatak da pomaže republičkim zavodima za zaštitu spomenika pri svladavanju zadataka na svojim terenima.

BIBLIOGRAFIJA

Ervin Šinko: **Pripovetke.** Izdanje Državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske »Zora«,

Maksim Gorki: **Dela, knjiga XII** pripovjetke. Preveo Gustav Krklec Izdanje »Kulture«, Beograd 1950, ćirilicom, str. 264, cena 40 din.

Đuro Gavela: **Dositej Obradović.** Izdanje »Nopoka«, Beograd 1950, ćirilicom, str. 58, cena 16 din.

Slobodan Marković: **Orao nad žicom, pesme.** Izdanje »Poleta«, Sarajevo 1950, ćirilicom, str. 134, cena ?

Vladimir Bakarić: **Problemi zemljišne rente u prelaznoj etapi.** Izdanje »Kulture«, Beograd 1950, ćirilicom, str 131, cena 12 d.

Galsworthy: **Jabuka.** Izdanje Državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske »Zora«, Zagreb 1950, latinicom, str. 129, cena 23 din.

Alfons Dode: **Lepa Niverneza.** Izdanje »Nopoka«, Beograd 1950, ćirilicom, str. 64, cena 19 din.

G. P. Petersen: **Grad Budalija,** prevela Isidora Sekulić Izdanje »Nopoka«, Beograd 1950, ćirilicom, str. 110, cena 22 din.

Lajoš Nagy: **Selo,** preveo Stipe Vojnović. Izdanje Državnog izdavačkog poduzeća Hrvatske »Zora«, Zagreb 1950, latinicom, str. 149, cena 26 din.

ISPRAVKA

U članku »Povodom jedne antologije crnačke lirike«, objavljenom u prošlom broju našeg lista, počinjeno je niz grešaka — dobrim delom tehničke prirode. Pored manjih i većih štamparskih grešaka, netačnog transkribovanja imena pojedinih pisaca, članak je objavljen znatno skraćen.

Redakcioni odbor

Fran Albreht, Jovan Boškovski, Jožа Horvat, Dušan Kostić, Tanasije Mladenović, Jovan Popović, Mehmed Selimović i Risto Tošović.

PRETPLATA ZA KNJIŽEVNE NOVINE

Za našu zemlju na 3 meseca 50 dinara, na 6 meseci 100 dinara i na godinu dana 200 dinara

Za inostranstvo: na 3 meseca 65 dinara, na 6 meseci 130 dinara i na godinu dana 260 dinara

Rukopisi se ne vraćaju

Broj čekovnog računa 101-903305

Poštanski fah 617

Odgovorni urednik: Jovan Popović, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba« Beograd, Kardeljeva 21.